

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra hudební výchovy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

CLARA SCHUMANNOVÁ

Žena, umělkyně, pedagožka

CLARA SCHUMANN

The woman, the artist, the teacher

Bc. Jitka Šanderová

Vedoucí práce: Doc. MgA. Jana Palkovská

Studijní program: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro ZŠ a SŠ

Studijní obor: Hra na nástroj – Hudební výchova

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Clara Schumannová. Žena, umělkyně, pedagožka* vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 7. 2015

.....

podpis

Děkuji doc. MgA. Janě Palkovské za trpělivé vedení mé diplomové práce, za její laskavý přístup, cenné rady a doporučení. Děkuji také svým nejbližším za všestrannou podporu.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá životem Clary Schumannové (1819 – 1896), významné německé koncertní klavíristky 19. století, mapuje její skladatelský odkaz a zabývá se i jejím pedagogickým působením. Skrze život této neobyčejné ženy, jejích přátel a současníků práce poskytne hlubší vhled do celkové hudební atmosféry 19. století, v rámci které osvětlí její význam a vliv na evropské klavírní umění.

KLÍČOVÁ SLOVA

Clara Wiecková, Clara Schumannová, Robert Schumann, Friedrich Wieck, hudba romantismu, klavírní virtuoska, skladatelka, umělkyně, pedagožka.

ABSTRACT

My thesis concerns the life of Clara Schumann (1819 – 1896), a major German concert pianist of the 19th century. It includes a list of her compositions and it describes her activities in piano pedagogy. Through the life of this extraordinary woman, her friends and contemporaries, the thesis provides deeper insights into the overall musical atmosphere of the 19th century. The thesis illuminates the importance of Clara Schumann and her lasting influence on European pianism.

KEYWORDS

Clara Wieck, Clara Schumann, Robert Schumann, Friedrich Wieck, music of Romanticism, piano virtuoso, female composer, female concert artist, music teacher.

*„Die Ausübung der Kunst ist ein großer Teil meines Ichs,
es ist mir die Luft, in der ich atme.“*

*„Vykonávání umění je především velká část mé samé.
Pro mne je to vzduch, který dýchám.“*

Clara Schumann

Obsah

1	Úvod	9
I.	CLARA SCHUMANNOVÁ, ŽENA	11
2	Rodinné zázemí	11
2.1	Friedrich Wieck, otec (1785 – 1873)	11
2.2	Mariane Tromlitz Wieck Bargiel, matka (1797 – 1872).....	13
2.3	Sourozenci.....	14
3	Chronologický životopis	18
3.1	Dětství a dospívání (1819 – 1840)	18
3.2	Manželství s Robertem Schumannem (1840 – 1856)	25
3.3	Vdovství (1856 – 1896)	30
4	Mateřství.....	34
4.1	Marie Schumann, dcera (1841 – 1929).....	35
4.2	Elise Schumann Sommerhoff, dcera (1843 – 1928)	36
4.3	Julie Schumann, Comt. Radicati di Marmorito, dcera (1845 – 1872) ..	37
4.4	Emil Schumann, syn (1846 – 1847).....	38
4.5	Ludwig Schumann, syn (1848 – 1899)	38
4.6	Ferdinand Schumann, syn (1849 – 1891)	39
4.7	Eugenie Schumann, dcera (1851 – 1938)	40
4.8	Felix Schumann, syn (1854 – 1879)	41
II.	CLARA SCHUMANNOVÁ, UMĚLKYNĚ	43
5	Clara Schumannová - koncertní klavíristka	44
5.1	Koncertní praxe v 19. století	45
5.2	Koncertní repertoár	46
5.2.1	Koncertní repertoár Clary Wieckové	46

5.2.2	Koncertní repertoár Clary Schumannové	47
5.3	Zahraniční koncertní cesty	48
5.4	Významná přátelství.....	51
5.4.1	Fryderyk Chopin (1810 – 1849)	51
5.4.2	Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809 – 1847).....	51
5.4.3	Franz Liszt (1811 – 1886).....	52
5.4.4	Joseph Joachim (1831 – 1907).....	53
5.4.5	Johannes Brahms (1833 – 1897).....	53
6	Clara Schumannová – skladatelka.....	55
6.1	Dílo pro sólový klavír	56
6.2	Dílo pro klavír s orchestrem.....	64
6.3	Dílo pro komorní obsazení s klavírem	65
6.4	Dílo pro zpěv s doprovodem klavíru.....	66
III.	CLARA SCHUMANNOVÁ, PEDAGOŽKA.....	68
7	Klavírní metodika Friedricha Wiecka	70
8	Pedagogické zásady Clary Schumannové	73
8.1	Významní studenti Clary Schumannové.....	74
9	Závěr.....	78
10	Seznam použitých informačních zdrojů	79
11	Seznam příloh	81

1 Úvod

Cílem této diplomové práce je představit život spolu s uměleckým a pedagogickým přínosem jedné z nejslavnějších hudebnic devatenáctého století – Clary Schumannové. Prvotní inspirace k volbě tohoto tématu vznikla před třemi lety při psaní mé bakalářské práce, ve které jsem se blíže věnovala klavírním cyklům Roberta Schumanna z let 1845 - 1850. Při zpracovávání tohoto tématu jsem si uvědomila, že o manželce tohoto hudebního velikána, která se velkou měrou zasadila o propagování jeho děl, nemáme mnoho informací. V češtině o ní existují dva životopisné romány věnované především dětskému čtenáři: prvním je román autorky Věry Adlové *Jarní symfonie* (Praha, 1973) a druhým je kniha francouzské autorky Catherine Leprontové *Clara Schumannová - Život pro čtyři ruce* (Praha, 1995). Informace o skladatelské a pedagogické činnosti Clary Schumannové však česká literatura nenabízí.

Jako stěžejní literaturu pro svou práci jsem zvolila dnes asi nejuznávanější zahraniční biografii *Clara Schumann: the artist and the woman* (rev. vyd. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2001) od autorky Nancy B. Reich. Zde jsem také ověřila věrnost životopisných údajů z obou českých románů. Překlady původních pramenů (dopisů či zápisů z deníků Clary Schumannové) se od sebe v obou českých publikacích mírně odlišují – jsou to ale jen malé nesrovnalosti ve volbě slov, nikoli ve významu a je patrné, že překlady vycházejí ze stejného originálního zdroje. Pro účely této práce jsem si dovolila přeložit také některé další části dopisů a zápisů z deníků Clary Schumannové či jejích současníků, které česká literatura nenabízí. Jsou to pro nás neocenitelné původní zdroje informací.

Nyní pár slov k samotné struktuře diplomové práce. V její první části se zabývám charakteristikou Clary Schumannové jako ženy. Tato část sestává ze tří kapitol. V kapitole č. 2 je popsáno rodinné zázemí, ze kterého Clara Schumannová vzešla a které mělo podstatný vliv na její budoucí život i kariéru. Kapitola č. 3 nabízí chronologický životopis, který mapuje její hlavní tři životní etapy – dětství a dospívání (1819 – 1840), manželství s Robertem Schumannem (1840 – 1856) a vdovství (1856 – 1896). A nakonec kapitola č. 4 čtenáře seznámí s osudy jejích osmi dětí.

V druhé části diplomové práce se snažím postihnout bohatý umělecký život Clary Schumannové – kapitola č. 5 se nejprve zabývá významem její více než šedesátileté kariéry výkonné klavírní umělkyně a kapitola č. 6 se věnuje charakteristice jejího skladatelského odkazu. Čtenář se dozví, jaký měla Clara Schumannová vliv na změny koncertního života v průběhu devatenáctého století (kapitoly 5.1 a 5.2), jakým způsobem dosáhla svého mezinárodního věhlasu (kapitola 5.3) a jaký vztah měla s nejvýznamnějšími hudebními osobnostmi své doby (kapitola 5.4). Stručnou charakteristiku kompozic – celkem třiaadvaceti opusů, které kromě klavírních děl, komorních skladeb a písní zahrnují i klavírní koncert, nabízí kapitola č. 6. Mimo skladeb s opusovými čísly zkomponovala Clara Schumannová přibližně stejné množství skladeb bez opusových čísel, jejichž seznam též uvádím (viz Příloha 1).

Třetí část práce popisuje význam Clary Schumannové jako klavírní pedagožky. Její výuka navazovala na klavírní metodiku otce Friedricha Wiecka, která je popsána v kapitole č. 7, čerpala však navíc ze zkušeností vlastní mnohaleté koncertní praxe. Na základě vzpomínek jejích nejvýznamnějších studentů se v kapitole č. 8 pokusím o stručné shrnutí hlavních pedagogických zásad, pomocí nichž Clara Schumannová předávala své hudební ideály dalším generacím.

I. CLARA SCHUMANNOVÁ, ŽENA

Clara Schumannová byla výjimečnou ženou 19. století, jejíž život nám i dnes poskytuje pozoruhodný odkaz. Stala se jednou z nejslavnějších koncertních umělkýň, uznávanou skladatelkou a na sklonku života také vyhledávanou klavírní pedagožkou. Do svého bohatého pracovního života však dokázala včlenit stejně bohatý život soukromý – ve svých dvaceti letech se (proti vůli svého otce) vdala za hudebního skladatele Roberta Schumanna a porodila mu osm dětí.

Její naplněný život ženy však nebyl ani jednoduchý ani ideální. Osud jí v osobním a rodinném životě připravil mnoho těžkých chvil, jejichž překonávání dál prověřovalo a dokazovalo její vnitřní sílu. Navíc, chtěla-li se aktivně věnovat umění, musela často bojovat se zažitými konvencemi své doby, kterými byla úloha ženy vnímána především v oddaném rodinném životě. Její neobyčejný talent a do značné míry také pokroková výchova otce Friedricha Wiecka jí však předurčovaly k mimořádnosti.

2 Rodinné zázemí

2.1 Friedrich Wieck, otec (1785 – 1873)

Friedrich Wieck se narodil 18. srpna 1785 ve městě Pretzsch (Sasko-Anhaltsko) jako nejmladší syn místního obchodníka. Ačkoli jeho rodina k umění ani k hudbě netíhla, Friedrich vyhledával každou příležitost, kde by se mohl s hudbou setkat. Ve třinácti letech krátce navštěvoval Svatotomášskou školu v Lipsku, ze zdravotních důvodů však odtud musel po půl roce odejít. Po absolvování gymnázia v Torgau (Sasko) studoval na přání rodičů teologii na univerzitě ve Wittenbergu (Sasko-Anhaltsko). Tomuto oboru se však dále nevěnoval. Následujících devět let až do roku 1815 působil jako domácí učitel v různých aristokratických rodinách. Ve svém přístupu k učení vycházel z progresivních pedagogických metod. Byly mu známé myšlenky tehdejších hlavních reformátorů školství J. J. Rousseua, J. Basedowa a J. Pestalozziho. Mnohými z nich se inspiroval a aplikoval je na svých žácích - vyučoval individuálně, pracoval s motivací a stejně jako ostatní moderní pedagogové zařazoval do vyučování pravidelný pohyb a práci na čerstvém vzduchu.

Významným zaměstnavatelem Friedricha Wiecka byl baron von Seckendorff v Querfurthu (Sasko-Anhaltsko). V jeho službách se setkal s učitelem hudby Adolfem Bargielem, se kterým se přátelil a jehož prostřednictvím se opět dostal blíž své vášni - hudbě. Wieckovo hudební vzdělání bylo do této doby stále pouze nahodilé a příležitostné, jeho setkávání s hudbou bylo omezené možnostmi malých měst, ve kterých působil. V roce 1811 se zúčastnil hudebního festivalu, kde pravděpodobně poprvé v životě slyšel orchestrální díla hudebních velikánů L. van Beethovena, W. A. Mozarta a J. Haydna. V roce 1815 poslal několik svých písní skladateli Carl Maria von Weberovi, od něhož ke svému potěšení obdržel detailní kritické zhodnocení. Brzy poté byly Wieckovy písně publikovány v lipském hudebním časopise *Allgemeine musicalische Zeitung*. I zde si jeho první díla zasloužila vážného přijetí, které ho podnítilo ke změně svého životního poslání.

Ve svých třiceti letech (v roce 1815) opustil Friedrich Wieck post domácího učitele a přestěhoval se do Lipska, kde začal působit jako učitel hudby. S pomocí několika vlivných přátel se mu zde během tří let podařilo založit obchod s klavíry s názvem *Piano – Fabrik*, k němuž byla přidružena také knihovna s notami a hudební literaturou. Jeho obchodu se dařilo a od roku 1820 spolupracoval Wieck s předními výrobci klavírů své doby, jakými byli Andreas Stein¹ či Conrad Graf².

Změna čekala Friedricha Wiecka také v jeho osobním životě, když se 23. června 1816 oženil se svou žačkou Mariane Tromlitz. Z jejich manželství vzešlo pět dětí - dcera Adelheid (nar. 1817) a syn Viktor (nar. 1824) zemřeli v raném dětství, dospělosti se dožily tři děti - dcera Clara (nar. 1819) a synové Alwin (nar. 1821) a Gustav (nar. 1823). Značným přičiněním Wieckovy despotické povahy se však manželství po necelých osmi letech rozpadlo a podle tehdy platných saských zákonů dostal po rozvodu své děti do opatrovnictví. Dcera Clara mu byla svěřena na podzim roku 1824 ve věku pěti let a prakticky ihned začala její každodenní velmi systematická

¹ Johann Andreas Stein (1728 - 1792) – jihoněmecký výrobce klavírů s tzv. vídeňskou mechanikou, jeden z nejuznávanějších nástrojařů osmnáctého století. Na jeho nástroje hrál W. A. Mozart, L. van Beethoven, C. Czerny či J. N. Hummel. V počátcích výuky koupil Steinův klavír s typicky lehkou vídeňskou mechanikou své osmileté dceři Claře také Friedrich Wieck.

² Conrad Graf (1782 - 1851) – vídeňský výrobce klavírů, které byly typické svým nosným zvukem. S oblibou na ně hráli L. van Beethoven, F. Chopin či F. Liszt. V roce 1840 věnoval Graf jedno své grande piano Claře Wieckové jako dar ke svatbě s Robertem Schumannem. Po smrti svého manžela (v roce 1856) věnovala Clara toto piano příteli Johannesu Brahmsovi. Sama v té době dávala přednost klavírům vyrobených firmou Grotrian-Steinweg, které disponovaly hlubokými basy a jasnými zpěvnými soprány.

hudební výuka. V roce 1828 se Friedrich Wieck podruhé oženil s Clementinou Fechner, z jejichž manželství vzešly další tři děti – syn Clemens (nar. 1829), dcera Marie (nar. 1832) a dcera Cäcilie (nar. 1834).

Svůj obchod *Piano Fabrik* provozoval Friedrich Wieck až do roku 1840. Poté, co se dcera Clara proti jeho vůli provdala za Roberta Schumanna, přesídlil z Lipska do Drážďan, kde začal studovat italskou školu zpěvu u tamního pedagoga Johanna Aloyse Miksche³ a působil zde jako proslulý hudební pedagog až do své smrti 6. října 1873. Mezi jeho nejúspěšnější žáky patřila Clara Wiecková – Schumannová, Marie Wieck, Robert Schumann, Minna Schulz a Hans von Bülow. Filosofii své výuky shrnul v knize *Klavier und Gesang* (Lipsko: Leuckart, 1878).⁴ Jeho pedagogický odkaz v oblasti klavírní metodiky dále zpracovali a vydali syn z prvního manželství Alwin Wieck a dcera z druhého manželství Marie Wieck.⁵

2.2 Mariane Tromlitz Wieck Bargiel, matka (1797 – 1872)

Mariane Tromlitz byla vnučkou slavného flétnového virtuosa Johanna Georga Tromlitze (1725 – 1805) a dcerou kantora a učitele hudby Georga Christiana Gotthold Tromlitze (1765 – 1825). Narodila se 17. května 1797 v Greiz (Sasko), dětství prožila v Plauen (Sasko). S Friedrichem Wieckem se seznámila v Lipsku jako jeho žačka a v roce 1816 se za něj ve svých devatenácti letech provdala. Byla velmi talentovanou hudebnicí – zpěvačkou a klavíristkou. V prvních letech manželství vystupovala každý týden jako sólová pěvkyně na koncertech v lipském Gewandhausu. V tisku se objevily kladné kritiky na její sóla v Requiem W. A. Mozarta (15. prosince 1816) či v Beethovenově mši C dur (13. března 1817). Jako sólová klavíristka vystoupila v Gewandhausu s *Koncertem pro klavír a orchestr Es dur op. 42* Ferdinanda Riese (v roce 1821) či s *Koncertem pro klavír a orchestr As dur* Johna Fielda (v roce 1823). I přispěním jejich uměleckých úspěchů stále stoupala pověst Friedricha Wiecka jako výborného hudebního pedagoga.

³ Johann Aloys Miksch (1765 – 1845) – slavný učitel zpěvu českého původu, který působil v Drážďanech. Jeho nejslavnější žákyní byla sopranistka Wilhelmine Schröder – Devrient. Zpěv u něj krátce studovala i Clara Wiecková.

⁴ WIECK, Friedrich. *Klavier und Gesang: Didaktisches und Polemisches; mit einem Anhang von Aforismen aus Wieck's Tagebuch*. 3. verm. Aufl. Leipzig: Leuckart, 1878, 195 s.

⁵ Podrobněji se Wieckově klavírní metodice věnuje kapitola č. 7 této diplomové práce.

Manželství s Friedrichem Wieckem však trvalo pouze necelých osm let. Setrvání s despotickým mužem, který jí ovládal, neustále kontroloval a do jisté míry i využíval, nebylo z jejího pohledu dále možné a rozhodla se od něj odejít. Marianiným druhým manželem se stal Adolf Bargiel.⁶ Z jejich manželství vzešly čtyři děti - syn Woldemar (nar. 1828), syn Eugen (nar. 1830), dcera Cäcilie (nar. 1831) a dcera Clementine (nar. 1835). Protože bydleli v Berlíně, se svými dětmi z prvního manželství se Mariane viděla jen velmi zřídka. S dcerou Clarou se setkala až v roce 1837, tři roky před její svatbou s Robertem Schumannem. Na rozdíl od Friedricha Wiecka měla Mariane k Robertovi kladný vztah a v budoucnu byla oběma manželům nablízku ve všech radostných i těžkých životních okamžicích.

2.3 Sourozenci

ADELHEID WIECK (1817 – 1819), sestra

Malá sestřička Adelheid zemřela v roce a půl, krátce před narozením Clary.

ALWIN WIECK (1821 – 1885), bratr

Bratr Alwin se narodil 27. srpna roku 1821. Od malička projevoval nemalé hudební nadání, které však bylo ve srovnání s Clařiným talentem pro Friedricha Wiecka méně podstatné. Zatímco talentovaná Clara byla středem jeho zájmu a vše se podřizovalo potřebám jejího hudebního vzdělávání, synové Alwin a Gustav z otcovy strany zdaleka takovou podporu nezažívali. Naopak, mnohdy byli terčem jeho nekontrolovaných výlevů vzteku. Přesto Wieck poskytl Alwinovi hudební vzdělání a nechal ho učit na housle. Na klavír ho od osmi let vyučovala jeho o dva roky starší sestra Clara. V té době byla již velmi zběhlou klavíristkou. Wieck považoval za důležité, aby jako budoucí koncertní virtuoska uměla svůj obor také vyučovat a na její výuku dohlížel. Alwin se v dospělosti stal profesionálním houslistou – od roku 1849 byl deset let členem orchestru italské opery v ruském Petrohradě. Poté žil v Drážďanech, kde působil jako hudební pedagog. Vydáním knihy *Materialien*

⁶ Adolf Bargiel – hudební pedagog a skladatel. S Friedrichem Wieckem se znal osobně z doby, kdy oba sloužili u barona von Seckendorff v Querfurthu (Sasko – Anhaltsko). Je pravděpodobné, že to byl právě on, kdo Friedricha Wiecka jako první zasvětil do tajů hudební teorie.

zu *Wieck's Pianoforte - Methodik* (Berlin: Simrock, 1875)⁷ se zasadil o šíření klavírní metodiky svého otce.

GUSTAV WIECK (1823 – 1884), bratr

Bratr Gustav se narodil 31. ledna roku 1823. V dětství neprojevil výraznější hudební nadání, vyučil se nástrojařem a brzy po dosažení plnoletosti se v roce 1838 osamostatnil a odešel do Vídně.

VICTOR WIECK (1824 – 1827), bratr

Nejmladší bratr Victor zemřel ve třech letech.

CLEMENS WIECK (1829 – 1833), nevlastní bratr

Nevlastní bratr Clemens z otcova druhého manželství s Clementinou Fechner zemřel ve čtyřech letech.

MARIE WIECK (1832 – 1916), nevlastní sestra

Nevlastní sestra Marie z otcova druhého manželství se stala stejně jako Clara koncertní klavíristkou. Friedrich Wieck se jejímu vyučování oddal podobným způsobem jako u Clary. První Mariino veřejné vystoupení proběhlo 20. listopadu 1843, kdy společně se svou slavnou nevlastní sestrou Clarou Schumannovou zahrála dvě věty z *Grande Sonaty op. 47* pro čtyři ruce Ignaze Moschelese. Kritika zhodnotila její vystoupení jako přesvědčivý umělecký úspěch jedenáctileté klavíristky. Wieck s ní poté odjel na kratší koncertní cestu do Durynska (Eisenach, Výmara). Několikrát sklídila úspěch také v lipském Gewandhausu a její koncertní kariéra jí během života zavedla do mnoha zemí Evropy (Švýcarsko, Rakousko, Itálie, Anglie, Rusko, Skandinávie). Marie Wieck prožila dlouhý koncertní život - svůj poslední koncert zahrála v Drážďanech ve svých 84 letech, vždy však stála ve stínu své slavnější nevlastní sestry Clary Schumannové. Jako klavírní pedagožka se zasadila o šíření pedagogického

⁷ WIECK, Alwin. *Materialien zu Friedrich Wieck's Pianoforte-Methodik*. Berlin: Simrock, 1875. Dostupné také z: http://digital.bib-bvb.de/webclient/DeliveryManager?custom_att_2=simple_viewer&pid=226723

odkazu svého otce Friedricha Wiecka. V roce 1875 vydala soubor jeho cvičení, podle kterých byla vyučována: *Friedrich Wieck: Pianoforte Studien* (Leipzig: C. F. Peters, 1875).⁸

CÄCILIE WIECK (1834 – 1893), nevlastní sestra

Nevlastní sestra Cäcilie z otcova druhého manželství s Clementinou Fechner trpěla od svých šestnácti let duševní chorobou.

WOLDEMAR BARGIEL (1828 – 1897), nevlastní bratr

Nevlastní bratr Woldemar z matčina druhého manželství s Adolfem Bargielem zdědil po rodičích velké hudební nadání a stal se profesionálním hudebníkem. Na doporučení Roberta Schumanna a prostřednictvím Felixe Mendelssohna-Bartholdyho odešel roku 1846 studovat na lipskou konzervatoř, kde se stal žákem Ignaze Moschelese a Niels W. Gadeho. Od roku 1859 vyučoval na konzervatoři v Kolíně nad Rýnem. Odtud roku 1865 odešel do Rotterdamu, kde působil jako dirigent a ředitel hudební školy. Po roce 1874 ho Joseph Joachim jmenoval profesorem na Berlínské hudební akademii, kde působil až do své smrti v roce 1897. Svou nevlastní sestru Claru i jejího muže Roberta Schumanna velmi obdivoval a věnoval jim dvě ze svých kompozic. Jeho dílo zahrnuje orchestrální skladby, komorní hudbu včetně tří klavírních trií, smyčcové kvartety a mnoho děl pro klavír.

EUGEN BARGIEL (1830 – 1907), nevlastní bratr

Nevlastní bratr Eugen z matčina druhého manželství se nestal hudebníkem a živil se jako obchodník. Přestěhoval se do Rumunska, kde žil až do své smrti.

⁸ WIECK, Friedrich. *Pianoforte Studien*. Leipzig: C. F. Peters, 1875. Dostupné také z: http://imslp.nl/imglnks/usimg/c/cc/IMSLP10128-Wieck_Frederic_Piano_Studies.pdf

CÄCILIE BARGIEL (1831 – 1910), nevlastní sestra

Nevlastní sestra Cäcilie žila společně se svou matkou v Berlíně. Živila se jako hudební pedagožka, ale byla nadaná také výtvarně. Po smrti své matky se kvůli nemoci přestěhovala do Itálie, kde střídavě pobývala v Kalábrii, Římě a na Capri. Clara měla se svou nevlastní sestrou Cäcilií velmi blízký vztah, často spolu trávily letní prázdniny.

CLEMENTINE BARGIEL (1835 – 1869), nevlastní sestra

Také nevlastní sestra Clementine byla velmi hudebně nadaná a v dospělosti se živila jako hudební pedagožka. Od roku 1859 působila v Londýně na Hudebním institutu. Zemřela neočekávaně v létě roku 1869 ve věku 33 let.

3 Chronologický životopis

3.1 Dětství a dospívání (1819 – 1840)

- 1819 Clara Josephine Wiecková se narodila v pondělí 13. 9. 1819 v Lipsku jako druhorozená dcera manželů Mariane a Friedricha Wieckových. Otec Friedrich Wieck (1785 - 1873) měl se svou dcerou Clarou ambiciózní plán – vychovat z ní nejlepší klavíristku v Evropě. Ve své cílevědomosti nenechal nic náhodě - již samotné jméno, které jí vybral (z lat. „clara“ ve významu „jasná“, „slavná“), mělo předznamenávat její úspěšnou budoucnost. Neobyčejné hudební vlohy zdědila Clara především z matčiny strany. V rodině Friedricha Wiecka se před ním hudbou nikdo nezabýval.
- 1823 Ke Clařině budoucímu mimořádnému hudebnímu vývoji přispělo velkou měrou také prostředí, ve kterém vyrůstala. Tóny klavíru jí jako neustálá zvuková kulisa obklopovaly od narození – zněly jak z otcova obchodu, tak z okolních místností, v nichž hudbě vyučovali oba její rodiče. Zajímavé informace o Clařině raném dětství pochází z jejího deníku.⁹ Dozvídáme se z něj například o jejím pomalém sociálním vývoji. Do svých čtyř let Clara téměř nemluvila, chovala se lhostejně k tomu, co se kolem ní děje a uzavírala se do sebe. Existovalo dokonce podezření, že špatně slyší.
- 1824 27. října začal Friedrich Wieck svou dceru Claru velmi systematicky hudebně vzdělávat. Po odchodu matky Mariane mu byla Clara společně s oběma bratry Gustavem a Alwinem svěřena do péče.
- 1825 Clařině klavírní výuce bylo podřízeno vše. Veřejnou základní školu navštěvovala pouze rok a několik měsíců. Pokrokově smýšlející Friedrich Wieck byl totiž zastáncem spíše individuální výuky. Veškerou látku, kterou uznal za potřebnou pro její budoucí uměleckou dráhu, učili Claru soukromí učitelé. Velký důraz kladl na znalost cizích jazyků – angličtiny

⁹ Deník Clary Wieckové začal psát její otec Friedrich Wieck. V raném Clařině věku byl autorem všech zápisů, které popisovaly její hudební pokroky a koncertní kariéru. Když se Clara naučila psát, vedla zápisy do svého deníku sama - vždy ale pod přísnou Wieckovou kontrolou.

a francouzštiny, navštěvoval s Clarou koncerty, od malička s ní chodil do divadla, kde se seznámila se všemi tehdy v Lipsku uváděnými operami a nezapomínal také na každodenní pravidelný pohyb na čerstvém vzduchu.¹⁰

1828 V tomto roce přišel do života Wieckových osmnáctiletý student Robert Schumann (1810 – 1856). Poté, co složil maturitní zkoušku na gymnáziu ve Cvikově, nastoupil na přání své matky na právnickou fakultu do Lipska. Studia práv mu ale nebyla blízká a stále více jej přitahovala hudba. Také proto pravidelně navštěvoval hudební večery v domě hudbymilovné rodiny Carusů¹¹, kde 31. března slyšel hrát osmiletou Claru Wieckovou. Byl z jejího mimořádně muzikálního a technicky vyspělého projevu nadšen a požádal Friedricha Wiecka, aby jej také přijal za svého žáka.

20. října proběhlo v proslulém lipském Gewandhausu Clařino první veřejné vystoupení. Nejednalo se sice ještě o samostatný koncert (hrála v duu s Wieckovou žačkou Emilií Reichold), ale i tak se o ní pochvalně zmínili v lipských hudebních novinách *Allgemeine musikalische Zeitung*.

1829 Clařin mimořádný talent poznaly i nejvýznamnější hudební osobnosti své doby. 4. října byla představena Niccoló Paganinimu (1782 – 1840), kterému zahrála svou *Polonézu Es dur* (jedná se o jednu z polonéz vydanou v roce 1831 jako op. 1). Ten v následném rozhovoru s Wieckem pochválil její hudební cítění.

1830 Potřebnou sebedůvěru při hraní získávala Clara nejprve v prostředí soukromých kruhů hudbymilovných přátel. V březnu a dubnu sklídila velký úspěch v Drážďanech: „*Našli jsme netušeně dobré přijetí. Nejen Clařina hudební výchova, ale také její virtuoza vzbudily plnou*

¹⁰ Rituál každodenních rekreačních procházek, které Clara Schumannová prováděla po celý svůj život a které, jak sama tvrdila, utužovaly její fyzické i psychické zdraví až do pozdního věku, zavedl Friedrich Wieck již v dětském věku. Pravidelné procházky na čerstvém vzduchu doporučovala k udržení psychické odolnosti i svým žákům.

¹¹ Dr. Ernst August Carus – lékař, toho času ředitel psychiatrické léčebny v Colditz. Ve svém domě pořádal pravidelné hudební večery, kde se scházeli hudební nadšenci i profesionálové z celého Lipska. Robert Schumann zde často hrál s jeho manželkou Agnes, ke které choval hluboké city.

pozornost. Lidé nevěděli, co mají obdivovat více, dítě, nebo učitele“¹² napsal Friedrich Wieck do svého deníku. A pokračoval charakterizováním své dcery: „*Shledávají Claru velice milou, ale ona je především úplně přirozená, rozvíjí se u ní hluboké chápání a bohatá fantazie, je temperamentní, přitom ale ušlechtilá a rozumná. Když hraje, je neobyčejně odvážná, a čím větší společnost, tím lépe hraje.*“¹³

Po ročním pobytu v Heidelbergu se do Wieckovy domácnosti nastěhoval Robert Schumann, který požádal svou matku o definitivní svolení s hudební kariérou. Friedrich Wieck se v dopisu jeho matce zavázal, že bude-li Robert plnit všechny jeho požadavky, vychová z něj do tří let „*jednoho z největších žijících klavíristů, jenž bude hrát duchaplněji a vřeleji než Moscheles a velkolepěji než Hummel.*“¹⁴ Hodiny probíhaly každý den a Robert cvičil velmi intenzivně. Po večerech se ve svém pokoji pravidelně scházel s Clarou a jejími bratry, kterým rád vyprávěl pohádky. Zde vzniklo mezi Robertem a Clarou velmi živé přátelství.

20. listopadu se v lipském Gewandhausu uskutečnilo Clařino první sólové veřejné vystoupení, které se setkal s obrovským úspěchem.¹⁵

1831 Robert Schumann si pravděpodobně nadměrným cvičením způsobil ochromení ruky a musel své studium u Friedricha Wiecka předčasně ukončit. Clařino hudební vzdělání se dále rozšířilo o hodiny čtení z partitur a výuku orchestrace. V září naplánoval Friedrich Wieck první koncertní cestu do zahraničí. Jeho plánem bylo dobýt Paříž - jedno z nejvýznamnějších hudebních měst Evropy. Trasa do Paříže vedla přes Výmar, kde svůj bohatý umělecký život dožíval Johann Wolfgang Goethe¹⁶. Clara mu na své návštěvě zahrála skladby Henriho Herze¹⁷,

¹² ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 39.

¹³ ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 39.

¹⁴ SÝKORA, Václav Jan. *Robert Schumann*. Praha: Supraphon, 1967, s. 32.

¹⁵ Na programu Clařina prvního vystoupení zazněla tato díla: F. Kalkbrenner: *Rondo Brillant pro klavír a orchestr op. 101*, H. Herz: *Variations Brillantes op. 23*, C. Wiecková: *Variace na vlastní téma* (nedochovaly se) a C. Czerny: *Quatuor Concertant* pro čtyři klavíry a orchestr op. 230.

¹⁶ Johann Wolfgang Goethe (1749 – 1832) – německý básník, prozaik a dramatik, velký oblíbenec Roberta Schumanna i Johannes Brahmsa. Clara měla před Robertem často výčitky, že není tak vzdělaná jako on - k četbě Goetha se například dostala až v pokročilém věku dlouho po Robertově smrti.

které připravovala pro své pařížské koncerty a o kterých Goethe napsal: „*Přednesla mi nové pařížské skladby. Toto umění je pro mne nové, vyžaduje velkou obratnost při přednesu, ale skladby jsou jasné, dobře se poslouchají a budou se líbit.*“¹⁸ V upomínku na jejich setkání věnoval Goethe Cláře bronzovou plaketu se svým portrétem a s věnováním: *V přátelskou upomínku na 9. říjen 1831 – Výmar, J. W. Goethe.*

1832 15. února přijela Clara s otcem do Paříže a zůstali zde do 13. dubna. I zde se pokoušeli získat věhlas, kterého se jim dostalo v Německu, ale setkali se spíše s lhostejností. Na přímlovu Niccoló Paganiniho byla Clara pozvána do vlivných aristokratických kruhů a na 9. dubna byl plánován velký veřejný koncert na pařížské radnici. Několik dní před ním ale Paříž propadla epidemii cholery, koncert byl zrušen a úspěch v Paříži se nekonal.

Během koncertních cest udržovala Clara korespondenci s domovem a také s Robertem Schumannem. Ten jí v lednu napsal: „*Myslím na tebe často, ne jako bratra na sestru, ale jako přítele na přítelkyni, dokonce jako poutníka na vzdálený oltářní obraz. Byl jsem za tvé nepřítomnosti v Arábii, abych se naučil všechny pohádky, které by se ti mohly líbit.*“¹⁹

1833 Clara začala docházet na hodiny harmonie a kontrapunktu. Jejím učitelem byl nejprve Heinrich Dorn²⁰ a později Theodor Weinlig²¹. Od dubna jí začal její otec dávat také hodiny zpěvu.

V lipském vydavatelství byla publikována její *Romance variée op. 3*, kterou věnovala Robertu Schumannovi. Poté začala komponovat

¹⁷ Henri Herz (1803 – 1888) – francouzský klavírista a skladatel rakouského původu (narozen ve Vídni), skladbu studoval na pařížské konzervatoři u Antonína Rejchy. Je autorem mnoha ve své době oblíbených virtuosních skladeb, které sám uváděl na svých koncertech. Clara Wiecková hrála před Goethem tyto jeho skladby: *Variations brillantes, Introduction et Final alla Militare, sur la Cavatine favorite de La Violette de Carafa op. 48, Variations de bravoure sur la Romance de Joseph op. 20.*

¹⁸ ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 46 - 47.

¹⁹ ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 47.

²⁰ Heinrich Dorn (1804 - 1892) – německý hudební skladatel, dirigent a hudební pedagog, od roku 1829 - 1832 ředitel lipské opery.

²¹ Christian Theodor Weinlig (1780 - 1842) – německý skladatel a hudební pedagog, který od roku 1823 působil jako kantor svatotomášského kostela v Lipsku. Na hodiny skladby k němu docházeli i Robert Schumann či Richard Wagner.

„Concertsatz“, jednovětou skladbu pro klavír a orchestr, která se později stala třetí větou jejího *Koncertu pro klavír a orchestr a moll op. 7*. Zápisy z jejího deníku prozrazují, že o pomoc s instrumentací této skladby požádala Roberta Schumanna - svého již skladatelsky zkušenějšího přítele.

- 1834 Clařina náklonnost k Robertu Schumannovi, který v dubnu tohoto roku vydal první číslo svého časopisu *Neue Zeitschrift für Musik*, byla čím dál větší. Nemohl si toho nevšimnout ani její otec, který jí při příležitosti její konfirmace napsal: „...vstupuješ do období samostatnosti a to je nejvyšší odpovědnost. Tvému vzdělání jsem věnoval deset let svého života, uvaž, jaké máš závazky...zůstávám Tvým radícím a pomáhajícím přítelem.“²² Ve skrytu duše se jejího osamostatnění obával a rozhodl se podniknout veškeré kroky, které měly dalšímu sbližování jeho dcery s Robertem Schumannem zamezit. Claru poslal na několik měsíců do Drážďan, kde studovala skladbu u Carla Reissigera²³ a zpěv u Johanna Aloyse Miksche²⁴ a do své domácnosti, kam Robert Schumann pravidelně docházel, přijal půvabnou šestnáctiletou žačku Ernestinu von Fricken z Aše.²⁵

V létě Clara uspořádala několik koncertů v Karlových Varech a poté odjela se svým otcem na pětiměsíční koncertní cestu po severním Německu.

- 1835 Po návratu z cest se láskyplný vztah mezi Clarou a Robertem Schumannem projevil naplno. Robert věnoval Claře svou *Sonatu fis moll op. 11* a došlo i na první polibky. Clara v této šťastné

²² ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 54 - 55.

²³ Carl Gottlieb Reissiger (1798 - 1859) – německý dirigent a skladatel.

²⁴ Johann Aloys Miksch (1765 – 1845) – slavný učitel zpěvu českého původu, který působil v Drážďanech. Od roku 1840 zde u něj studoval zpěv i Friedrich Wieck. Jeho nejslavnější žákyní byla sopranistka Wilhelmine Schröder – Devrient.

²⁵ Ernestina von Fricken – adoptivní dcera zámožného českého barona Ferdinanda Ignaze von Fricken z Aše a komtesy Zettwisové, do které se Schumann brzy zamiloval. To, že je dcerou adoptivní, Ernestina Robertovi zamlčela. Dozvěděl se to až od jejího otce poté, co se spolu zasnoubili. Jeho city k Ernestině brzy ochladly a své zasnoubení po vzájemné dohodě zrušili. Robert Schumann si poté znovu naplno uvědomil svou náklonnost ke Claře Wieckové.

době své zamilovanosti dokončila svůj *Koncert pro klavír a orchestr a moll op. 7*, jehož premiéra proběhla v lipském Gewandhausu pod taktovkou nového hudebního ředitele Felixe Mendelssohna-Bartholdyho.²⁶

1836 Když se Wieck dozvěděl, že Clara Robertovy city opětuje, rozhodl se zamezit jejich dalšímu setkávání. Téměř rok a půl se Robert s Clarou neviděli a Wieck dohlédl také na to, aby mu Clara vrátila všechny dopisy s žádostí, aby „nerušil její klid a práci“. Jediný její kontakt s Robertem byl v této době skrze jeho hudbu. Na koncertech v soukromých kruzích hudebních znalců uváděla často jeho *Toccatu op. 7* či *Sonatu fis moll op. 11*, kterou jí věnoval.

1837 V Berlíně se Clara po dlouhých dvanácti letech setkala se svou matkou. Poté, co sama poznala otcovu prudkou a neústupnou povahu, hledala u matky pochopení – ta byla její lásce k Robertu Schumannovi nakloněna. Clara poté v Berlíně zažila triumfální úspěchy - kladné kritiky v jejím hudebním přednesu objevily „teplo a hloubku“. Koncertní turné po severním Německu pokračovalo až do května.

15. srpna se Robert s Clarou tajně zasnoubili: „*Jestli souhlasíte s tím, abych v den Vašich osmnáctých narozenin požádal Vašeho otce o požehnání, napište mi prostě ano.*“²⁷ Clara mu odpověděla: „*Říkám ano a jsem každým tepem svého nitra navždy Vaše.*“²⁸ Místo očekávaného požehnání však začal mezi Friedrichem Wieckem a Robertem Schumannem další tři roky trvající spor.

Na podzim odjela Clara se svým otcem na dlouho připravovanou koncertní cestu do Vídně. Na několik dní se zastavili také v Praze. Ačkoli Claru tehdejší Praha nikterak nezaujala, její koncerty zde byly přijaty

²⁶ Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809 - 1847) – německý klavírista, houslista a skladatel. Jako dvacetiletý dirigoval v Berlíně znovuuvedení Bachových Matoušových pašijí. Ve svých šestadvaceti letech přijal místo ředitele lipského Gewandhausorchestru. Za dobu svého dvanáctiletého působení proměnil koncerty v Gewandhausu v jedny z nejvýznamnějších hudebních událostí v Německu. V roce 1843 se spolupodílel na založení lipské konzervatoře. Stal se velmi blízkým přítelem manželů Roberta a Clary Schumannových (více v kapitole 5.4.2 této diplomové práce).

²⁷ ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 91.

²⁸ ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 91.

s velkým nadšením. Z Prahy 24. listopadu napsala dopis Robertovi, v němž vyjádřila některé své pochybnosti: „...*nebudu Tvoje, dokud se Tvé poměry nezmění. Vím, že bych byla nešťastná, kdybych se nemohla soustavně věnovat umění. A to by nešlo, kdyby mne sužovaly starosti o živobytí...*“²⁹

Přes jižní Čechy poté doputovali do metropole Rakousko – uherského císařství. Pobyt ve Vídni byl vrcholem její mladé kariéry. Po prvním veřejném koncertě, který se konal 6. prosince, jí císařské město padlo k nohám. O svém úspěchu psala v dopisech Robertovi, v jednom z nich však vyjádřila svou lítost nad tím, že ve Vídni nemá nikdo o skladateli jménem Robert Schumann ani tušení.

1838

Clařina popularita ve Vídni rostla každým vystoupením, které uvedla. Velký rozruch způsobilo její pozvání k císařskému dvoru, kde byla císařem Ferdinandem I. jmenována „dvorní virtuoskou“. Pomyslnou tečkou za úspěšným vídeňským pobytem bylo uvedení premiéry její virtuózní skladby *Souvenir de Vienne: Impromptu pro klavír op. 9*.

Clařinou zásluhou byly soukromé kruhy hudebních znalců ve Vídni seznámeny i s díly Schumannovými – konkrétně některým částem z *Carnevalu op. 9* posluchači nadšeně tleskali.

Po návratu z Vídně se Robert s Clarou začali tajně scházet a korespondenčně plánovat svou svatbu. Wieck se stával stále odmítavějším a zuřivějším. Clara prožívala velmi těžké období – vůči otci se nedokázala striktně vymezit a Robertovi docházela trpělivost. „*Nemůžeš patřit jemu i mně zároveň. Budeš muset jednoho opustit, buď jeho, nebo mě*“³⁰ napsal jí 24. října. Ona mu v dopise 25. listopadu odpověděla: „*Kvůli Tobě se vzdám svého otce, který je mi nejdražší ze všeho na světě kromě Tebe. Budu Tě následovat bez svolení svého*

²⁹ ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 99.

³⁰ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 64. ISBN 0801486378.

otce...věřím Ti, můj život bude ležet ve Tvých rukou, jen Tvá láska mne udělá šťastnou.“³¹

- 1839 8. ledna se Clara vydala na koncertní cestu do Paříže. Byla to první koncertní cesta, kterou uskutečnila samostatně - její otec jí odmítl dál doprovázet. Na cestě do Paříže uspořádala několik koncertů v Norimbergu, Stuttgartu a v Karlsruhe. Robertovi, který jí na dálku podporoval z Vídně, psala o starostech a mnoha bezesných nocích, které měla bez otce s organizováním svých koncertů. V srpnu po svém návratu do Lipska zjistila, že je pro ni Wieckův dům uzavřen a až do své svatby našla útočiště u své matky v Berlíně. Společně s Robertem zažádali odvolací soud v Lipsku o oddací list. U soudu Friedrich Wieck vystoupil proti Schumannovi s jedenácti stránkovým dokumentem, který byl plný urážek a nedůvěry.³² Proti jeho prohlášení se Robert Schumann odvolal.
- 1840 Odvolací dopis byl doplněn o Schumannův čerstvě získaný diplom čestného doktorátu na Univerzitě v Jeně, doklady jeho příjmů a dopisy od významných přátel. 1. srpna vydal soud souhlas se sňatkem.

3.2 Manželství s Robertem Schumannem (1840 – 1856)

- 1840 12. září, v den před Clařinými jednadvacátými narozeninami, proběhla v Schönefeldu nedaleko Lipska svatba. Novomanželé se nastěhovali do bytu v Inselstrasse v Lipsku, ve kterém strávili první roky manželství. Informace o jejich každodenním manželském životě nám poskytují zápisy z jejich společného deníku - *Ehetagebuch*, do kterého střídavě zapisovali až do roku 1844.
- 1841 31. března Clara poprvé od svatby vystoupila na koncertě v Gewandhausu, na kterém zazněla také premiéra Schumannova prvního

³¹ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 65. ISBN 0801486378.

³² Dokument je uložen ve Státním archivu v Drážďanech. Friedrich Wieck v něm napadá Schumannův umělecký talent, zpochybňuje, že by mohl pomoci Claře v její kariéře, protože je sociálně neobratný (nedokáže zřetelně mluvit a čitelně psát), tvrdí, že je špatně vychován (je nepopsatelně egoistický, marnivý a pije nadmíru alkohol), obviňuje ho, že lže o svých příjmech a Claru skutečně nemiluje (chce jí využít ve svůj prospěch a žít z peněz, které vydělá jako koncertní umělkyně).

symfonického díla *Symfonie B dur op. 36 „Jarní“*. Publikum toho dne oběma manželům nadšeně tleskalo.

Jejich vztah s Friedrichem Wieckem zůstal i po svatbě velmi napjatý. Na konci února Wieck s těžkým srdcem svolil, aby byl Claře dovezen její klavír, v srpnu ignoroval jejich přání k narozeninám a nereagoval ani na oznámení, že se mu 1. září narodila první vnučka Marie.

1842 Clara se věnovala mateřským povinnostem, starala se o domácnost, současně ale vedle svého manžela hudebně i intelektuálně rostla. Četli spolu W. Shakespeara, analyzovali Bachův Temperovaný klavír, Haydnovy a Mozartovy smyčcové kvartety a komponovali nové skladby. Žádnou z těchto činností se však Clara necítila být zcela naplněna, a tak - s Robertovým souhlasem - obnovila svou kariéru výkonné umělkyně. V lednu vystoupila v lipském Gewandhausu jako sólistka v Mendelssohnově *Klavírním koncertě g moll op. 25*. V březnu a dubnu spolu manželé podnikli koncertní cestu do severního Německa a do Dánska.

1843 25. dubna se manželům Schumannovým narodila druhá dcera Elise. V této době se začaly objevovat Schumannovy psychické potíže, které mu v některých obdobích zcela znemožňovaly komunikaci s okolím. Také proto si neudržel místo profesora klavíru a skladby na lipské konzervatoři, které mu poskytl Felix Mendelssohn-Bartholdy. Doma usilovně pracoval na velkých kompozicích - jeho oratorium *Ráj a Peri op. 50* mělo velký úspěch.

Na konci roku se Friedrich Wieck rozhodl napsat Schumannovi usmiřující dopis: „*Milý Schumanne, časy se mění a my s nimi. I vy jste nyní otcem rodiny – jakápak tedy vysvětlování? V umění jsme byli vždy téhož ražení – byl jsem dokonce Vaším učitelem, můj soud rozhodl o Vaší životní dráze. Čekám Vás s radostí v Drážďanech. Váš otec Friedrich*

Wieck“³³ Vánoční svátky tohoto roku prožili manželé Schumannovi společně s Friedrichem Wieckem a jeho ženou.

- 1844 V lednu se manželé Schumannovi vydali na dlouho plánovanou koncertní cestu do Ruska, od které si slibovali významnější příjem do jejich rodinného rozpočtu. Zápisy z deníků tohoto období obsahovaly větu: „spotřebujeme víc, než vyděláme“. Obě jejich malé dcery Marie a Elisa zůstaly v Německu u Robertova bratra. Série ruských vystoupení znamenala obrovský úspěch - 5. března byla Clara dokonce jmenována čestnou členkou petrohradské filharmonické společnosti. Robertova choroba však nadále postupovala a úspěch byl vykoupen úplným podlomením jeho psychického a fyzického zdraví. Přispělo k němu i náročné cestování v tuhých zimách. Po návratu do Lipska se musel z této cesty dlouho zotavovat a v červnu byl nucen opustit redakci svého časopisu *Neue Zeitschrift für Musik*. V prosinci se rodina na doporučení lékaře přestěhovala do Drážďan.
- 1845 11. března se v Drážďanech manželům Schumannovým narodila třetí dcera Julie. Kvůli vzrůstajícím mateřským povinnostem se Clařina koncertní kariéra pozastavila. Přesto jí 4. prosince čekal krásný úkol – v Drážďanech pod Hillerovým vedením v jejím provedení vůbec poprvé zazněl Schumannův *Klavírní koncert a moll op. 54*.
- 1846 Lipská premiéra Schumannova *Klavírního koncertu a moll op. 54* se konala 1. ledna pod taktovkou Felixe Mendelssohna-Bartholdyho. Clara zde hrála v posledním měsíci svého čtvrtého těhotenství - 8. února se manželům narodil syn Emil.
- V listopadu odjeli manželé společně s dvěma nejstaršími dcerami Marií a Elisou na koncertní cestu do Vídně. K jejich zklamání zde zažili velmi

³³ Dopis ze dne 15. 12. 1843. In ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 128.

chladné přijetí - ze čtyř plánovaných koncertů měl úspěch až ten poslední, na kterém s Clarou vystoupila zpěvačka Jenny Lind.³⁴

- 1847 Cesta domů do Drážďan vedla přes Brno a Prahu. V Praze manželé strávili několik dní na přelomu ledna a února. Uskutečnili zde dva velmi úspěšné koncerty³⁵, o kterých si Clara zapsala do deníku: „*Robertův koncert se mimořádně líbil, vydařil se i mně, orchestr doprovázel a Robert dirigoval con amore, potom ho vyvolávali, což mě nesmírně pobavilo, protože vypadal ohromně komicky na scéně, na kterou jsem ho musela přímo vystrčit, protože publikum si ho neustále žádalo...*“³⁶ Po návratu z cest našli doma nemocí velmi oslabeného synka Emila, který ve svých osmnácti měsících v červnu zemřel. Smrt blízké osoby je tento rok potkala ještě jednou - 4. listopadu zemřel jejich společný přítel Felix Mendelssohn-Bartholdy.
- 1848 20. ledna Clara porodila druhého syna Ludwiga.
- 1849 Když v Drážďanech vypukla májová revoluce, byla Clara v sedmém měsíci dalšího těhotenství. Před revolučními nepokoji se rodina ukryla v Kreischi nedaleko Drážďan a 16. července se rozrostla o páté dítě, syna Ferdinanda.
- 1850 V září se manželé Schumanovi přestěhovali do Düsseldorfu, kde Robert nastoupil na místo městského hudebního ředitele. Pořádal zde koncerty, dirigoval místní profesionální orchestr a řídil pěvecký sbor. Ve svých čtyřiceti letech poprvé dopřál rodině pravidelný finanční příjem. Claru v Düsseldorfu přivítali nejen jako manželku nového hudebního ředitele, ale také jako umělkyni mimořádného významu. Na zahajovacím koncertě vystoupila s Mendelssohnovým *Klavírním koncertem č. 1 g moll op. 25*.

³⁴ Johanna Maria Lind (1820 – 1887) – známá jako Jenny Lind, byla švédská operní pěvkyně (soprán), ve své době byla přezdívaná jako „švédský slavík“. Je považována za jednu z nejslavnějších zpěvaček 19. století.

³⁵ Na prvním koncertě 29. 1. 1847 v Platýzu zazněly Schumannovy *Písňe na Eichendorffovy básně op. 39* a *Klavírní kvintet Es dur op. 44*. Na druhém koncertě 2. 2. 1847 ve Stavovském divadle zazněla *Symfonie B dur op. 38 „Jarní“* a *Klavírní koncert a moll op. 54*. Na koncertech byl přítomen tehdy tříadvacetiletý Bedřich Smetana (1824 – 1884), který se mohl Schumannovým chlubit svým dílem Bagately a impromptus z roku 1844.

³⁶ LAUX, Karl. *Schumann*. Bratislava: Opus, 1986, s. 156.

- 1851 Již během první sezóny v Düsseldorfu nastaly konflikty mezi Robertem, sborem a orchestrem. Nespokojenost pramenila z jeho málo přesvědčivého působení na zkouškách - nedokázal udržet pracovní disciplínu, byl příliš benevolentní, skladby pouze přehrával a téměř vůbec nemluvil. Nepomohlo ani to, že s ním byla na zkouškách přítomna Clara a podporovala jej od klavíru. 1. prosince se manželům narodila dcera Eugenie.
- 1852 V novém düsseldorfském bytě v Bilker Strasse měla Clara poprvé svůj klavír v odděleném pokoji a mohla tak neomezeně cvičit a komponovat, aniž by rušila svého manžela při práci. Schumannův zdravotní stav se během komponování velkých duchovních děl (mše a oratoria) významně zhoršil - trápily ho křeče, přeludy, úzkosti a zvukové halucinace.
- 1853 Přestože jakákoliv zlepšení Robertova zdravotního stavu byla jen přechodná a krátkodobá, Clara si vážnost této situace nechtěla připustit. Událost, která jim dala na okamžik zapomenout na trápení posledních dnů, bylo setkání s dvacetiletým Johannesem Brahmssem. 30. září za nimi přijel z Hamburku na doporučení Josepha Joachima, aby jim představil svá díla. Schumann ihned rozpoznal v Brahmsovi svého pokračovatele a napsal o něm článek „Nové cesty“.³⁷ V průběhu října se s Brahmssem setkávali téměř denně.
- Po Brahmově odjezdu v listopadu došlo k nevyhnutelnému řešení Schumannovy pracovní situace. Postupující choroba ho oslabovala natolik, že byl nucen z místa düsseldorfského městského hudebního ředitele odejít. V listopadu a prosinci manželé podnikli koncertní cestu do Holandska, kde sklidili povzbudivý úspěch.
- 1854 V únoru Clara zaznamenala zvýšený počet Robertových špatných duševních stavů. Jeho muka vyústila 27. února v pokus o sebevraždu skokem do Rýna. 4. března byl na svou žádost hospitalizován

³⁷ Článek „Nové cesty“ vyšel 28. října 1853 v časopisu *Neue Zeitschrift für Musik*. Úplné znění Schumannova článku v SCHUMANN, R. *O hudbě a hudebnících*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960, s 457 – 458.

v psychiatrické léčebně v Endenichu u Bonnu. Clara dostávala od lékařů každý týden zprávy o jeho zdravotním stavu, ale po celou dobu manželova pobytu v léčebně měla zakázáno ho navštívit.

V tomto období za Clarou přijela její matka Mariane a také Johannes Brahms, který v blízkosti její rodiny strávil následující dva roky. 11. června Clara porodila nejmladšího syna Felixe. Již v červenci ale byla nucena odjet na řadu koncertních cest, aby finančně zajistila svou rodinu a pokryla nemalé výlohy spojené s manželovou hospitalizací.

- 1855 Clařino pracovní nasazení bylo enormní – cestovala a koncertovala téměř nepřetržitě. V září se ve zprávě z Endenichu dozvěděla znepokojující zprávu, že již není naděje na Robertovo úplné zotavení.
- 1856 Po sérii koncertních cest tohoto roku po kontinentální Evropě odjela Clara v dubnu a květnu na dlouho plánovanou cestu do Anglie. Na zpáteční cestě obdržela telegram, který jí informoval o manželově totálním vysílení. Navštívila ho 27. července - poprvé po dvou letech a pěti měsících. Zastihla ho ještě při vědomí a strávila s ním poslední dva dny jeho života. 29. července Robert Schumann zemřel.

3.3 Vdovství (1856 – 1896)

- 1856 Krátce po Schumannově smrti strávil Brahms s Clarou a jejími dvěma syny Ferdinandem a Ludwigem několik dní volna v údolí Rýna ve Švýcarsku. Plánovali zde pravděpodobně svou budoucnost a dohodli se, že se jejich cesty rozdělí. 21. října Brahms opustil Düsseldorf a Clara odjela na koncertní cestu do Dánska. Clařiny děti byly po dobu jejich koncertních cest rozmístěny do internátních škol – Ferdinand s Ludwigem navštěvovali internátní školu v Jeně, Marie s Elisou v Lipsku. O dceru Julii se již několikátý rok starala babička Mariane v Berlíně. Dvě nejmladší děti Eugenie a Felixe svěřila Clara do péče svých služebných v Düsseldorfu.
- 1857 Clařina rodina se přestěhovala z Düsseldorfu do Berlína, odkud měla blízko ke své matce. Od listopadu si Clara začala stěžovat na revmatické bolesti v levé ruce, které dočasně tlumila opiem. I přes tyto zdravotní

potíže dál pokračovala v koncertní kariéře. Na svých koncertech neúnavně uváděla díla svého zesnulého manžela společně s díly L. van Beethovena, F. Mendelssohna-Bartholdyho a propagovala také díla Johanna Brahmsa.

- 1862 Po třinácti letech byla Clara znovu pozvána do Paříže. Svým přátelům odtud psala o svém překvapení, s jakým úspěchem zde byla přijata a s jak velkým zájmem se zde setkala díla jejího manžela – autora tak veskrze německého. Ze všech Clarařiných návštěv Paříže byla tato třetí návštěva nejúspěšnější.
- 1863 Za peníze z koncertních cest koupila Clara dům v Lichtenthalu nedaleko města Baden-Baden. Dům se stal důležitým místem setkávání všech členů rodiny a na pravidelné návštěvy sem jezdilo mnoho významných osobností uměleckého světa po dobu následujících deseti let.
- 1864 V tomto roce Clara podnikla svou druhou (a poslední) koncertní cestu do Ruska. Úspěch, který zde před dvaceti lety zažila se svým manželem, se opakoval. Tehdy tady poprvé na vybraných koncertech uváděla některá Schumannova díla. Za tu dobu se zde však něco podstatného změnilo, jak postřehl César Kjuj³⁸: „*Tehdy lidé říkali - Monsieur Schumann, manžel Clary Schumannové. Dnes říkají - Madame Schumann, žena Roberta Schumanna.*“³⁹
- 1870 Clarařino pracovní nasazení posledních patnácti let bylo neúnavné, téměř každý rok trávila od září až do května na koncertních cestách. V tomto roce jí daleko od domova zastihly tragické zprávy týkající se její rodiny. Při návratu z turné z Anglie se dozvěděla, že byl její syn Ludwig prohlášen za nevyléčitelně psychicky nemocného (více v kapitole 4.5) a zneklidňoval ji také fakt, že byl její syn Ferdinand povolán do Prusko-francouzské války (více v kapitole 4.6).

³⁸ César Antonovič Kjuj (1835 – 1918) – skladatel ruského romantismu, jeden ze členů Mocné hrstky, který proslul také jako hudební kritik.

³⁹ v REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 268. ISBN 0801486378. Citováno z SHITOMIRSKI, Daniel W: *Schumann in Russland*. Zwickau, 1961.

- 1872 Velký zármutek Claře způsobovaly také zprávy o úmrtí jejích blízkých. Na další z koncertních cest do Anglie se v březnu dozvěděla o smrti své matky Mariane Bargiel, o půl roku později jí 10. listopadu zastihla zpráva o úmrtí dcery Julie, která skonala na tuberkulózu ve svých sedmadvaceti letech.
- 1873 Clara na konci zimy prodala dům v Lichtenthalu a usadila se s dcerami Marií a Eugenií znovu v Berlíně. V srpnu uspořádal Brahms s Joachimem velký festival na počest Roberta Schumanna, který se konal v Bonnu. Clara zde s obrovským úspěchem provedla jeho *Klavírní koncert a moll op. 54*. Této slavnostní události se účastnilo mnoho přátel a významných hostů. Zcela výjimečně se zde setkaly také všechny Schumannovy děti.
6. října zemřel v osmaosmdesáti letech Clařin otec Friedrich Wieck.
- 1874 Kvůli stále se zvětšujícím revmatickým bolestem paží byla Clara nucena ve svém pracovním nasazení zpomalit. Poprvé za dvacet let koncertování nevyjela v tomto roce na žádnou zahraniční cestu. Její výdaje, na které pomocí koncertování vydělávala, byly však i nadále vysoké. Svému synovi Ludwigovi platila pobyt v léčebně Colditz, synovi Felixovi léčbu tuberkulózy, další výdaje směřovaly za synem Ferdinandem, který se léčil z revmatismu a ze závislosti na morfiu. Clara finančně podporovala i jeho ženu a šest dětí.
- 1875 Potřebný příjem peněz se Clara pokusila získat stálým pracovním úvazkem. Vyjednávala s berlínskou Hudební akademií, jejímž ředitelem byl přítel Joseph Joachim, ale neúspěšně. Její žádosti nebylo vyhověno především z toho důvodu, že v této době ještě nebylo zvykem, aby na takovéto instituci působila žena.
- 1877 Clara ani přes bolesti v paži nepřestala koncertovat. Navíc v tomto roce podepsala smlouvu s vydavatelstvím Breitkopf & Härtel v Lipsku, která ji zavazovala k editorské práci na kritickém vydání kompletního Schumannova díla. S touto prací jí po dobu následujících deseti let pomáhal také Johannes Brahms.

- 1878 Rok se nesl v duchu oslav Clařina padesátiletého výročí její koncertní činnosti. 24. října proběhl slavnostní koncert v lipském Gewandhausu, na kterém dostala od bavorského krále zlatou medaili za umění.
- Na nově založeném Dr. Hoch's Konservatoriu ve Frankfurtu nad Mohanem bylo Claře nabídnuto místo profesorky klavírní hry, které s radostí přijala a do tohoto města se přestěhovala.
- 1879 16. února zemřel na tuberkulózu nejmladší syn Felix. Clara pozastavila svou koncertní činnost a věnovala se s velkou zodpovědností své editorské práci na vydání kompletního Schumannova díla.
- 1888 V únoru a březnu podnikla svou poslední koncertní cestu do Anglie. Po svém návratu se dočkala velkých poct při příležitosti oslav šedesátiletého výročí její koncertní činnosti. Její domov ve Frankfurtu nad Mohanem byl zahrnut dopisy, věnci, telegramy a květinami.
- 1889 Ke svým sedmdesátým narozeninám získala Clara Schumannová od císaře Wilhelma II. velkou medaili za umění.
- 1891 12. března se konal ve Frankfurtu nad Mohanem Clařin poslední veřejný koncert a po těžkém zápalu plic v zimě tohoto roku ukončila své pedagogické působení na Dr. Hoch's Konzervatoriu ve Frankfurtu nad Mohanem.
- 1896 Během jara utrpěla Clara dvě mozkové mrtvice. Smrt ji zastihla ve středu 20. května ve věku sedmdesáti šesti let doma ve Frankfurtu nad Mohanem v přítomnosti dcer Marie, Eugenie a vnuka Ferdinanda. Clara Schumannová je pohřbena vedle svého manžela Roberta Schumanna na Starém hřbitově v Bonnu.

4 Mateřství

Během šestnáct let trvajícího manželství Clary a Roberta Schumannových porodila Clara svému manželovi osm dětí – čtyři dcery a čtyři syny. Robert Schumann byl z přítomnosti svých dětí velmi šťasten: „*Je to to největší požehnání, které můžeme na světě mít*“⁴⁰ napsal v roce 1845 svému příteli F. Mendelssohnovi-Bartholdymu. Clara jeho nadšení sdílela také. Na narození svých prvních dcer Marie (nar. 1841), Elisy (nar. 1843) a Julie (nar. 1845) se velmi těšila. Postupem času se však každého dalšího těhotenství obávala. V květnu 1847 - v době, kdy si byla vědoma svého pátého těhotenství, se ve svém deníku táže: „*Co bude s mou prací? Robert říká, že děti jsou požehnáním a má pravdu, bez dětí by nebylo opravdového štěstí. Všem těžkým časům, které přijdou, jsem se rozhodla čelit s radostí. Nevím ale, jestli to za všech okolností budu umět.*“⁴¹

Stejně jako její matka, také Clara se během manželství nevzdala svého profesního života. Uspořádala nejméně 139 veřejných koncertů (na některých hrála i pouhých několik týdnů před porodem), studovala nový repertoár, vyučovala i komponovala. Pro svou rodinu vytvořila na několika místech fungující domácnost, která respektovala potřeby dětí a zároveň poskytovala dostatečný klid pro manželovu tvorbu. První čtyři roky prožila rodina v Lipsku, následujících šest let v Drážďanech a dalších šest let v Düsseldorfu. Zde byl jejich společný rodinný život ukončen tragickým pokusem Roberta Schumanna o sebevraždu (27. 2. 1854), po kterém byl až do své smrti hospitalizován v léčebně pro choromyslné v Endenichu.

Po smrti Roberta Schumanna (Endenich, 29. 7. 1856) se Clara vrátila k intenzivní koncertní činnosti a výchovu svých dětí svěřila služebným, blízkým přátelům či příbuzným. Každý z dopisů z koncertních cest vyjadřoval obavu o jejich zdraví a starost o jejich co nejlepší zaopatření do budoucna. Svým dětem chtěla poskytnout dobré vzdělání, a tak stejně jako to bylo u dobře zajištěných rodin devatenáctého století zvykem, byly i její děti nejčastěji posílány na internátní školy.

⁴⁰ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 135. ISBN 0801486378.

⁴¹ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 135. ISBN 0801486378.

Své přítelkyni Emilii List v roce 1860 napsala: „*Nevěřila bys jak obtížné je vychovat tolik dětí tak, aby se z každého z nich stal vzdělaný a schopný člověk.*“⁴² Clara poskytla všem svým dětem také kvalitní hudební vzdělání, do profesionální hudební kariéry ale žádné z nich nepovzbuzovala. Tři její dcery a některá z vnoučat a pravnoučat se živily jako hudební pedagogové, žádný z jejích potomků se ale nestal koncertním umělcem. Ačkoli na svou profesi byla patřičně hrdá a kontakt s publikem milovala, věděla sama nejlépe, jak je toto poslání náročné.

Pracovně vytižená Clara se viděla se svými dětmi jen velmi zřídka, nebylo dokonce běžné, že by spolu slavili narozeniny, Vánoce, svátky. Nejmladší dcera Eugenie Schumannová však o své matce v knize svých vzpomínek píše: „*Jednu věc vím jistě, kdekoli na světě právě byla, my jsme si byli vědomi její láskyplné péče, její ochranné ruky, kterou nad námi držela, jak nad námi malými, tak nad staršími sestrami a bratry. Byla tou nejužasnější věcí, kterou jsme na světě měli.*“⁴³

4.1 Marie Schumann, dcera (1841 – 1929)

Prvorozená dcera Marie se narodila 1. září 1841 v Lipsku. Její dětství bylo velmi šťastné, oba rodiče ji od malička zahrnovali láskou a velkou pozorností. Robert Schumann trávil se svou dcerkou mnoho času, rád jí vodil na své oblíbené procházky do přírody, sledoval její půvaby i hudební pokroky a zapisoval je do „Malé knížky vzpomínek“. V době, kdy Robert Schumann zemřel, bylo Marii patnáct let a navštěvovala společně se svou mladší sestrou Elisou internátní školu v Lipsku.

Marie se nikdy nevdala a celý svůj život prožila po boku své matky. Poté, co opustila internátní školu, absolvovala s ní mnoho koncertních cest po celé Evropě – doprovázela ji do Vídně v roce 1858 a 1860, do Paříže v roce 1862, do Ruska v roce 1864 a celkem třináctkrát také do Anglie.⁴⁴ Úspěšná kariéra Clary Schumannové by pravděpodobně nemohla být naplněna, nebýt Mariiny trpělivé služby. Vzala na sebe mnoho starostí s přípravami a plánováním koncertů, vedením korespondence,

⁴² REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 136. ISBN 0801486378.

⁴³ SCHUMANN, Eugenie. *The Schumanns and Johannes Brahms: The Memoirs of Eugenie Schumann*. New York: Dial, 1927, s. 9.

⁴⁴ Seznam koncertních cest Clary Schumannové včetně roku jejich uskutečnění je vypracován v kapitole 5.3. této diplomové práce.

byla své matce společnicí a přítelkyní. V dopise z roku 1868 jí Clara napsala: „*Moje drahá Marie, kdybys jen věděla, jak jsi mi drahá, jak celá má existence je svázaná s тобой...*“⁴⁵

Jako nejstarší dcera zastupovala často svou matku také v rodinných záležitostech. Ve svých dvaceti letech (v roce 1861) zařizovala nový byt v Berlíně, kam se rodina přestěhovala z Düsseldorfu. Svým mladším sourozencům byla oporou v mnoha nelehkých životních situacích. V roce 1867 jela navštívit svou těžce nemocnou sestru Julii do francouzských lázní Divonne. V roce 1870 jela na návštěvu svého bratra Ludwiga do psychiatrické léčebny v Colditz. Pravidelně navštěvovala svého bratra Ferdinanda při mnoha hospitalizacích kvůli jeho závislosti na morfiu. V noci z 15. na 16. února 1879 ponocovala se svým umírajícím bratrem Felixem a v roce 1891 zastupovala svou rodinu na pohřbu svého bratra Ferdinanda. Clara byla ve všech těchto okamžicích daleko od svých nejbližších pracovně vytížená mnoha nasmlouvanými koncerty svých téměř nepřetržitých koncertních cest.

Důležitý úkol plnila Marie také po smrti své matky, která jí odkázala všechny své deníky a korespondenci. Marie se tak stala ochránkyní „Schumannovské tradice“. Obě knihy Bertholda Litzmanna - biografie Clary Schumannové⁴⁶ a soubor korespondence s Brahms⁴⁷ byly psány pod Mariiným přímým dohledem a kontrolou.

Závěr svého života prožila Marie ve švýcarském Interlaken, kam se přestěhovala po smrti své matky poté, co prodala byt v Myliusstrasse ve Frankfurtu nad Mohanem. Pobývala zde až do své smrti 14. listopadu 1929.

4.2 Elise Schumann Sommerhoff, dcera (1843 – 1928)

Druhorozená dcera Elise se narodila 25. dubna 1843 v Lipsku. Její otec jí popisoval jako velmi umíněnou a neposednou - mnohokrát její povahu stavěl do protikladu s citlivou a laskavou povahou starší sestry Marie. O smrti svého otce se Elise dozvěděla ve svých třinácti letech na internátní škole v Lipsku. Jako výborná

⁴⁵ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 139. ISBN 0801486378.

⁴⁶ LITZMANN, Berthold. *Clara Schumann. Ein Künstlerleben. Nach Tagebüchern und Briefen*. 3 Bände. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1902 - 1908.

⁴⁷ LITZMANN, Berthold. *Clara Schumann, Johannes Brahms: Briefe aus den Jahren 1853 – 1896*. 2 Bände. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1927.

klavíristka vystoupila několikrát na veřejnosti, pravděpodobně naposledy to bylo v listopadu roku 1865, kdy společně se svou matkou provedla Schumannovo *Andante a variace pro dva klavíry op. 46*. Vystupování na veřejnosti pro ni bylo vždy velice vyčerpávající. Proto se rozhodla žít jako učitelka hudby, vychovatelka a společnice starších urozených dam. Přestěhovala se do Frankfurtu nad Mohanem, kde ve svých čtyřiatřiceti letech potkala podnikatele Louise Sommerhoffa, za kterého se provdala. Společně se odstěhovali do Spojených států amerických, kde se jim narodily tři z jejich čtyř dětí. Po šesti letech se vrátili zpět do Frankfurtu nad Mohanem, kde žili blízko Clary Schumannové a udržovali s ní vřelé vztahy až do její smrti. Jejich potomci – žádný z nich není hudebník – žijí v Německu a ve Spojených státech. Elisiina pravnučka Elizabeth Subercaseauxová na sklonku svého života prostudovala veškeré dostupné informace, které se dochovaly o životě jejích slavných předků a napsala o Robertovi a Claře životopisný román, který v roce 2015 vyšel i v češtině v překladu Jany Suchánkové.⁴⁸

4.3 Julie Schumann, Comtessa Radicati di Marmorito, dcera (1845 – 1872)

Třetí dcera Julie se narodila 11. března 1845 v Drážďanech, kam se manželé Schumannovi čerstvě přestěhovali. Od malička trpěla křehkým zdravím, sužoval jí kašel a lékaři jí doporučovali trávit co nejvíce času v lázních nebo teplejším jižním klimatu. Z tohoto důvodu byla od raného dětství velmi často daleko od své rodiny. Když byl v roce 1854 její otec hospitalizován v Endenichu, rozhodla se Clara svěřit Julii do péče své matky Mariane Bargiel v Berlíně.

Julie byla se svou matkou v intenzivnějším kontaktu ve svých šestnácti letech, kdy se její zdravotní stav oslabený tuberkulózou natolik stabilizoval, že ji mohla doprovázet na koncertní cestě po severním Německu. Strávily spolu několik dní také v Hamburku, kde se s Julií seznámil Johannes Brahms. Julie byla podle popisů a fotografií, které se dochovaly, pravděpodobně nejpůsobivější ze Schumannových dcer

⁴⁸ SUBERCASEAUX, Elizabeth. *Robert Schumann: hudba pro Kláru*. Vydání první. Praha: Metafora, 2015, 350 s. ISBN 978-80-7359-433-6.

a i Brahms její krásu skrytě obdivoval. Krátce po jejich setkání jí věnoval své *Variace na téma Roberta Schumanna Es dur op. 23* pro čtyřruční klavír.

V roce 1869 se Julie vdala za italského hraběte, vdovce se dvěma dětmi. Hrabě Radicati di Marmorito jí byl oddaným manželem, kterému porodila dva syny – Eduarda a Roberta. Bydleli spolu v Turíně, kde se Julie těšila velké oblibě. Její manželství bylo šťastné, ale trvalo pouhé tři roky. Juliino zdraví se definitivně podlomilo během jejího třetího těhotenství. Zemřela na tuberkulózu ve svých sedmadvaceti letech. Potomci jejího syna Roberta žijí v Turíně.

4.4 Emil Schumann, syn (1846 – 1847)

První syn manželů Schumannových se narodil 8. února 1846 v Drážďanech. Již od narození byl velmi nemocný a slabý. Po většinu času jeho krátkého života o něj pečovala zdravotní sestra. Emil zemřel v šestnácti měsících v červnu roku 1847. Jeho smrt Claru velmi hluboko zasáhla. V době, kdy Emil zemřel, byla již v očekávání dalšího potomka.

4.5 Ludwig Schumann, syn (1848 – 1899)

Druhý ze synů manželů Schumannových se narodil 20. ledna 1848 v Drážďanech. Rodové zatížení k duševním chorobám ze Schumannovy strany se projevilo právě u Ludwiga. Od svých dvaadvaceti let byl hospitalizován v psychiatrické léčebně, kde byl zcela izolován od světa a kde také zemřel.

Ludwigova choroba se neprojevila hned od dětství. Ve věku osmi let byl stejně jako jeho o rok mladší bratr Ferdinand poslán do internátní školy v Jeně. První známky jeho duševní choroby se začaly projevovat až v průběhu dospívání. Jednalo se o neustálou zasněnost, vzdalování se realitě a z toho plynoucí nezodpovědnost. Později byly tyto rysy jeho osobnosti diagnostikovány jako symptomy duševního onemocnění. Clařinou velkou starostí bylo nalézt pro Ludwiga adekvátní uplatnění. V roce 1865, když bylo Ludwigovi sedmnáct let, se rozhodla nechat ho vyučit prodejcem knih. Ve svých dvaceti letech začal Ludwig projevovat velký zájem o hudební kariéru. Clara nedokázala odmítnout jeho nadšení a začala ho intenzivně vyučovat, jeho vlohy však nebyly dostatečné.

V roce 1870 byl Ludwig kvůli přetrvávajícím zvláštním projevům jeho osobnosti poslán na kliniku na pozorování a určení bližší diagnózy. Výsledek, že se jedná o nevléčitelnou chorobu míchy, která zasahuje některé funkce mozku, se Clara dozvěděla na své cestě z turné v Anglii. Do svého deníku si v červnu roku 1870 zapsala, že „*necítila takový žal od neštěstí s Robertem*“.⁴⁹ Po mnohých debatách s rodinou a s přáteli se rozhodla hospitalizovat Ludwiga ve státní psychiatrické léčebně v Colditz (Sasko)⁵⁰. S touto institucí udržovala stálý kontakt. První čtyři roky Ludwigovy hospitalizace však neměla sílu za ním přijet na návštěvu. Stalo se tak až po jeho výslovném přání v červnu roku 1875. Ve svém deníku se svěřila, že to pro ni byl „*strašný zážitek, vidět zde své dítě jako ve vězení a cítit jeho prosebný pohled, když odjížděla*...“⁵¹ Na další návštěvu se odhodlala přijet ještě rok poté. Každé setkání s Ludwigem pro ni ale představovalo velkou duševní bolest, po každé návštěvě se nervově téměř zhroutila. Tragédii svého syna nedokázala čelit tváří v tvář a Ludwiga v Colditz víckrát nenavštívila. Ludwig zde přežil svou matku o tři roky.

4.6 Ferdinand Schumann, syn (1849 – 1891)

Syn Ferdinand se narodil 16. července 1849 v Drážďanech. Ani jeho však nečekal šťastný osud. Po studiích nastoupil do berlínské banky, kde měl naději na úspěšnou pracovní budoucnost. Clara byla pyšná na jeho úspěchy a kariéru, kterou si vybral. V roce 1870 byl povolán do Prusko - francouzské války. Zde mu začaly velmi bolestivé revmatické potíže, které musely být léčeny morfiem. Na této látce se stal závislým a jeho zdravotní stav se stále horšil, až nakonec na následky této závislosti ve věku dvaadvaceti let zemřel.

Clara se během celé dlouhé doby jeho zdravotního úpadku cítila být povinna převzít finanční zodpovědnost za jeho manželku a šest dětí. Jistou finanční sumou se rozhodl přispívat i dobře zajištěný Johannes Brahms. S některými vnoučaty Clara

⁴⁹ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 147. ISBN 0801486378.

⁵⁰ Colditz – rozsáhlý komplex budov postavený ve 13. století. Během své historie sloužil nejprve jako zámek, opevnění, později jako chudobinec, od roku 1829 do roku 1924 jako psychiatrická léčebna pro nesvéprávné a během druhé světové války jako nacistický koncentrační tábor a vězení.

⁵¹ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 149. ISBN 0801486378.

navázala velmi blízký vztah. Vnučka Julie a nejstarší vnuk Ferdinand studovali v její třídě na konzervatoři ve Frankfurtu nad Mohanem klavírní hru a stali se v posledních letech jejího života členy její domácnosti.

4.7 Eugenie Schumann, dcera (1851 – 1938)

Nejmladší ze Schumannových dcer se narodila 1. prosince 1851 v Düsseldorfu. Svého otce prakticky nepoznala, začala mluvit svá první slova, když byl hospitalizován v Endenichu a bylo jí pět let, když zemřel. Dětství prožila především se služkou a svými staršími sestrami Marií a Elisou. Dva roky po Schumannově smrti byla poslána na vychování k rodinné přítelkyni Elizabeth Wernerové.

Ve svých dvanácti letech nastoupila do dívčí internátní školy v Rödelheimu u Frankfurtu nad Mohanem. Zde byla téměř tři roky v přísném režimu izolována od rodiny a velmi nešťastná. Poté byla v roce 1869 zapsána na Musikhochschule v Berlíně, kde studovala klavírní hru pod vedením Ernsta Rudorffa.⁵² Clara věděla o velkém hudebním nadání své dcery Eugenie a věřila, že může dál nést hudební tradici jejich rodiny.

Od roku 1871 do roku 1891 žila Eugenie společně se svou matkou a sestrou Marií. Její soukromý milostný život byl spjat se zpěvačkou Marií Fillunger („Fillou“), se kterou se v roce 1873 seznámila během svých studií v Berlíně.⁵³ V říjnu roku 1892 se Eugenie ve svých čtyřiceti letech rozhodla osamostatnit a odjela do Londýna, kde se po mnoho let živila jako učitelka hudby. Často se vracela domů na návštěvy a byla se svou matkou i v okamžiku, kdy umírala.

Po první světové válce se Eugenie přestěhovala za svou sestrou Marií do švýcarského Interlaken. Zde se na sklonku svého života rozhodla sepsat životní vzpomínky na svou rodinu. V roce 1925 vydala autobiografickou knihu *Erinnerungen*

⁵² Ernst Rudorff (1840 – 1916) – německý skladatel, klavírista a hudební pedagog. Studoval u Woldemara Bargiela (nevlastní bratr Clary Schumannové), prostřednictvím něhož se s Clarou Schumannovou seznámil a poté se s ní celoživotně přátelil.

⁵³ Jejich vzájemná korespondence byla vydána knižně:

FILLUNGER, Marie, Eugenie SCHUMANN, Eva RIEGER a Rosemary HILMAR. *Mit 1000 Küssen deine Fillu: Briefe der Sängerin Marie Fillunger an Eugenie Schumann 1875-93*. Köln: Dittrich, 2002, 368 s. ISBN 3920862422.

(Stuttgart, 1925)⁵⁴, která byla z němčiny přeložena zatím pouze do angličtiny. V roce 1931 byla vydána uznávaná biografie *Robert Schumann: Ein Lebensbild meines Vaters* (Leipzig, 1931)⁵⁵, která byla přeložena i do několika dalších jazyků.

Eugenie Schumannová zemřela 25. září 1938, je pohřbena ve Wilderswil poblíž města Interlaken mezi hroby své sestry Marie Schumann a své přítelkyně Marie Fillunger.

4.8 Felix Schumann, syn (1854 – 1879)

Nejmladší syn manželů Schumannových se narodil 11. června 1854 v Düsseldorfu. Robert Schumann svého nejmladšího syna nikdy neviděl, protože byl od svého únorového pokusu o sebevraždu hospitalizován v Endenichu. Jméno Felix mu vybral na památku přítele Felixe Mendelssohna-Bartholdyho. Felixovým kmotrem byl Johannes Brahms.

Felix zdědil po své matce a otci nejen hudební, ale také literární vlohy. Jeho sestra Eugenie o něm ve své knize *Errinerungen* napsala: „měl mnohá nadání, vzácný charakter, ušlechtilost, laskavost srdce, a měl i okouzující projev a krásný vzhled.“⁵⁶ Od narození až do svých čtyř let byl vychováván služebnou, poté žil se svou sestrou Eugenií v Berlíně. V dospívání se u něj začala projevovat tuberkulóza, kvůli které se nemohl dál věnovat hudební kariéře (původně se chtěl stát houslistou). Proto odjel do Heidelbergu studovat práva a stejně jako před lety jeho otec, i on v tomto městě propadl bohémскому způsobu života. Básně, které v Heidelbergu napsal, poslala Clara k posouzení Johannesu Brahmsovi, který dvě z nich zhudebnil ve svém op. 63. Jsou to písně „*Meine Liebe ist grün*“ a „*Wenn um den Holunder*“. Báseň „*Es brausen der Liebe Wogen*“ zhudebnil Brahms ve svém op. 86. Studia v Heidelbergu Felix nedokončil, protože se jeho zdravotní stav prudce zhoršil. V roce 1878 přijel

⁵⁴ SCHUMANN, Eugenie. *Erinnerungen*. Stuttgart: J. Engelhorn's Nachfahren, 1925.

Nové vydání této knihy doplněné o básně Felixe Schumanna jako: SCHUMANN, Eugenie. *Claras Kinder*. Köln: Dittrich, 1995. ISBN 39-208-6205-8.

⁵⁵ SCHUMANN, Eugenie. *Robert Schumann: Ein Lebensbild meines Vaters*. Leipzig: Koehler & Amelang, 1931.

⁵⁶ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 155. ISBN 0801486378.

za svou matkou do Frankfurtu nad Mohanem, kde po ročním utrpení v noci z 15. na 16. února roku 1879 v náručí své sestry Marie zemřel.

II. CLARA SCHUMANNOVÁ, UMĚLKYNĚ

„Umění je úžasný dar. Co je krásnějšího, než obléci lidské pocity do tónů. Jaká je to útěcha v těžkých chvílích, jaká radost... Jak úžasný pocit je poskytovat ostatním chvíle štěstí. A jak vznešený pocit je věnovat se umění a zasvětit mu život.“⁵⁷

Z dopisu Clary Wieckové Robertovi Schumannovi (2. května 1838)

Umělecká osobnost Clary Schumannové v sobě snoubila talent jak interpretační, tak tvůrčí skladatelský - od útlého věku byly rozvíjeny oba zároveň. Vnitřní naplnění svých uměleckých ambic však později pociťovala především v činnosti interpretační. V dopise Johannesu Brahmsovi napsala: *„Můj vnitřní hlas mi říká, abych reprodukovala velká díla - především také ta od Roberta tak dlouho, jak jen to bude v mých silách.“⁵⁸*

O kvalitách své tvůrčí skladatelské činnosti velmi často pochybovala: *„Kdysi jsem věřila, že mám kreativní talent, ale tuhle myšlenku jsem opustila. Žena si nesmí přát komponovat – nikdy tady nebyla žádná, která by to dokázala.“⁵⁹* zapsala si do deníku v roce 1839. O svých kompozicích mluvila mnohdy s velkou sebekritikou: *„mají jen malou hodnotu, pouze chabá snaha.“⁶⁰*

Spojení s duchovním světem hudebních velikánů, které skrze svou klavírní hru dokázala vnímat, bylo pro Claru Schumannovou velmi důležité a pomáhalo jí v průběhu života překonávat mnohé těžké životní okamžiky: *„Často se mi zdá, a vždy to tak je, že když hraji, moje přetížená duše si uleví, jako kdybych se zcela vyplakala“⁶¹* napsala v roce 1872 krátce po smrti své dcery Julie.

⁵⁷ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 58. ISBN 0801486378.

⁵⁸ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 278. ISBN 0801486378.

⁵⁹ STEPHENSON, Kurt. *Clara Schumann*. Bonn/Bad Godesberg: Inter Nationes, 1969, s. 69

⁶⁰ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 217. ISBN 0801486378.

⁶¹ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 133. ISBN 0801486378.

5 Clara Schumannová - koncertní klavíristka

Clara Wiecková - Schumannová byla jednou z nejslavnějších koncertních umělkyň devatenáctého století. Odbornou veřejností byla vnímána jako jedna ze dvou až tří nejvýznamnějších klavíristů Evropy.⁶² Díky svému talentu, odhodlanosti a vnitřní disciplíně si udržela tuto pozici po celá desetiletí a stala se tak ve svém oboru opravdovou legendou. Svou aktivní hudební kariéru, která trvala více než šedesát let, zahájila vystoupením v lipském Gewandhausu 20. října 1828 a ukončila koncertem ve Frankfurtu nad Mohanem 12. března 1891. V dlouhé sérii jejích veřejných vystoupení se zrcadlí změny koncertní praxe, k nimž docházelo v průběhu 19. století – měnily se koncertní zvyklosti, vkus obecenstva i skladba repertoáru koncertů. Vzhledem ke konkrétním okolnostem života Clary Schumannové se postupně měnil i náhled společnosti na ženu jako výkonnou umělkyni. Na všechny tyto proměny měla Clara Schumannová svým působením a příkladem nezastupitelný vliv.

Chceme – li zodpovědět otázku, jak znělo její hraní, je třeba prostudovat dobové materiály. Někteří současníci Clary Schumannové – např. Joseph Joachim – pořídili nahrávky svých vystoupení na fonograf – první nahrávací přístroj patentovaný T. A. Edisonem v roce 1878. Hru Clary Schumannové však takto zaznamenanou nemáme, a tak informace o její hře čerpáme z dobových popisů či z odborných kritik jejích koncertů. Ty často zdůrazňují její mistrovskou techniku, čistotu hry a vznešenost. Její interpretace byla opakovaně charakterizována slovem „Werktru“ (věrnost zápisu). Zdá se, že nikdy nemanipulovala s notovým textem a plně ctěla záměr skladatele. Nejčastější výtky byly směřovány k rychlým a někdy nevyváženým tempům skladeb. Co se týče hry z paměti, Clara Schumannová ji od malička pokládala za zcela přirozenou a nedělala jí větší potíže. Příteli Brahmovi později ve svém pokročilejším věku

⁶² Vedle Clary Schumannové patřili v první polovině 19. století mezi nejvýznamnější klavíristy Franz Liszt (1811 – 1886), Sigismond Thalberg (1812 – 1871), Adolf von Henselt (1814 – 1889), Fryderyk Chopin (1810 – 1849) a Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809 – 1847). Clara Schumannová však na rozdíl od nich pokračovala v koncertní kariéře téměř až do konce století. V padesátých letech devatenáctého století nastoupila nová generace pianistů – mezi nejvýznamnější patřil Hans von Bülow (1830 – 1894) a Anton Rubinstein (1829 – 1894).

napsala: „*Ačkoli jsem během koncertu často nervózní, nedokážu udělat rozhodnutí hrát z not. Cítila bych se, jako kdybych měla přistřižnutá křídla.*“⁶³

Výsadní postavení mezi klavíristy své doby měla Clara Schumannová v interpretaci děl svého manžela, v jejichž genialitu od počátku věřila a která bytostně milovala. Téměř na každém koncertě po roce 1840 uvedla alespoň jedno z jeho děl. „*Často mě mrzí, že Robertovy skladby nejsou uznány tak, jak by si zasloužily. Tak ráda bych je hrála, ale publikum jim nerozumí*“⁶⁴ píše v roce 1839 ve svém deníku po návratu z Paříže. Uplynuly dvě desetiletí a Clara se stala svědkem změny – ze stejného města v roce 1862 napsala: „*Dostala jsem pozvání sem přijet, chtěli mě tady opět slyšet a především díla mého manžela, která se zde stávají obecně známá. Nikdy bych si nemyslela, že tak veskrze německý autor, jako je můj manžel, zde bude tak oceněn.*“⁶⁵

5.1 Koncertní praxe v 19. století

Koncertní kariéra Clary Wieckové začala ve dvacátých letech 19. století. Koncerty, na kterých v této době vystupovala, byly svým charakterem velmi odlišné od těch, které pořádala později nebo které známe dnes. Tehdejší koncerty byly jakési přehlídky rozličných hudebních (a někdy i divadelních) čísel, na kterých se jako sólistka střídala se skupinou „doprovodných umělců“ – lidových zpěváků, instrumentalistů nebo malých souborů. Mezi jednotlivými čísly hrála hlavně efektní bravurní skladby tehdy módních skladatelů (Herz, Pixis, Kalkbrenner ad.). Organizaci těchto představení měl obvykle na starosti sólista, ale v případě mladičké Clary Wieckové to byl její otec Friedrich Wieck, který také obdržel výdělek ze vstupného a najímal i vyplácel spoluúčinkující.

Pojem „klavírní recital“, což je klavírní koncert, jak ho známe dnes, poprvé použil klavírní virtuos Franz Liszt v případě koncertu, který celý provedl pouze on sám

⁶³ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 272. ISBN 0801486378.

⁶⁴ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 263. ISBN 0801486378.

⁶⁵ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 266. ISBN 0801486378.

(Londýn, 7. června 1840).⁶⁶ Když Clara Schumannová v roce 1842 jako čerstvě vdaná paní obnovila svou koncertní kariéru, nechala se tímto původním Lisztovým konceptem inspirovat. První koncerty recitálového typu uvedla na svém koncertním turné v Rusku v roce 1844, kde s nimi sklídila obrovský úspěch. Její koncerty zavedly postupně určitou zvyklost v pořadí jednotlivých skladeb, kterou dnes již považujeme za tradiční - v úvodu zní skladby J. S. Bacha či D. Scarlattiho, následuje velké dílo cyklické formy (nejčastěji Beethovenova či Mozartova sonáta) a na závěr několik menších forem (např. R. Schumann, F. Chopin, F. Mendelssohn-Bartholdy).

Na rozdíl od Ruska trvalo evropskému publiku déle, než si na koncerty typu klavírního recitálu zvyklo – poloprázdné sály ve Vídni v roce 1847 toho byly důkazem. Tehdy Claru zachránila spolupráce se zpěvačkou Jenny Lind⁶⁷, s kterou od té doby koncertovala vícekrát (ve Vídni v roce 1847, v Hamburku v roce 1850 či v Ems v roce 1855). Tato zkušenost jí přiměla k častější spolupráci s významnými uměleckými kolegy. Na koncertech po roce 1856 s ní pravidelně spolupracovali Joseph Joachim (housle), Amalie Joachim (zpěv), Johannes Brahms (klavír), Julius Stockhausen (zpěv) a další.

5.2 Koncertní repertoár

5.2.1 Koncertní repertoár Clary Wieckové

V začátcích kariéry měl za výběr Clařina repertoáru zodpovědnost Friedrich Wieck. Zaměřil se zejména na repertoár, který byl u tehdejšího publika oblíbený. Jednalo se o virtuosní skladby, jimiž měla malá Clara oslnit publikum a ukázat svou bravurní techniku. Výběr takovýchto skladeb neodrážel ani tak Wieckův vkus, jako spíše jeho prozíravost. Chtěl zajistit své dceři co největší popularitu u širokých vrstev obecnstva. Na programu Clařina prvního sólového vystoupení v lipském Gewandhausu v roce 1830 zazněla díla od F. Kalkbrennera (*Rondo Brilliant pro klavír a orchestr op. 101*), H. Herze (*Variations Brillantes op. 23*),

⁶⁶ Toto datum viz: <http://musicandhistory.com/music-and-history-by-the-year/99-1840.html>

⁶⁷ Johanna Maria Lind (1820 – 1887) – známá jako Jenny Lind, byla švédská operní pěvkyně (soprán), ve své době byla přezdívaná jako „švédský slávik“. Je považována za jednu z nejslavnějších zpěvaček 19. století.

C. Czerneho (*Quatuor Concertant pro čtyři klavíry a orchestr op. 230*) a C. Wieckové (*Variace na vlastní téma* - nedochovaly se). V dospívajícím věku tvořila Clařin repertoár i klasická díla. Na turné ve Vídni v roce 1837 – 1838 zněly na několika koncertech skladby J. S. Bacha, D. Scarlattiho či L. van Beethovena⁶⁸.

Clara Wiecková provedla na veřejnosti také první Schumannova díla – byly to jeho *Paganiniho etudy op. 3* (v roce 1833) a *Toccata op. 7* (v roce 1834). Při různých příležitostech, většinou v úzkých kruzích hudebních znalců, hrála také jeho *Sonatu fis moll op. 11* (1835), *Symfonické etudy op. 13* (pouze vybrané kusy – v roce 1837), *Fantastické kusy op. 12* (pouze výběr - v roce 1838) a *Novelletty op. 21* (pravděpodobně pouze č. 2 – v roce 1839). Robert Schumann si jejího klavírního umění velice cenil, v dopise ze 6. února 1838 jí napsal: „Slyšel jsem Tě hrát pouze dvakrát v uplynulých dvou letech...Přesto se mi zdá, jako kdyby to bylo to nejlepší hraní, které si lze představit. Nikdy nezapomenu, jak jsi hrála moje Symfonické etudy (srpen 1837). Způsob, jakým jsi je ztvárnila, z nich udělal mistrovská díla.“⁶⁹

5.2.2 Koncertní repertoár Clary Schumannové

Významná změna v Clařině repertoáru nastala po svatbě s Robertem Schumannem. Na základě důkladného studia děl světových hudebních velikánů, které společně s Robertem uskutečnili hned v prvním roce manželství, si Clara zapsala v srpnu 1841 do svého deníku: „Velká škoda každého hudebníka, který nepochopil toto velkolepé umění (Beethovenovy sonáty). Čím méně teď hrají na koncertech, tím více se mi přičí celý svět těch exhibičních virtuózních skladeb. Henseltovy etudy, Thalbergovy Fantazie, Liszt atd. to jsou skladby, které mě přímo odpuzují...“⁷⁰

A tak se na jejích koncertech počínaje rokem 1842 přestaly objevovat skladby Herze, Pixise, Kalkbrennera, Thalberga, Henselta, Czerneho a neuváděla ani vlastní kompozice, které odpovídaly prázdnému virtuóznímu stylu. Své koncerty věnovala

⁶⁸ Památné bylo Clařino provedení Beethovenovy *Sonáty f moll op. 57* „Appassionaty“, které ve Vídni vyvolalo vášnivé komentáře v místním tisku.

⁶⁹ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 265. ISBN 0801486378.

⁷⁰ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 255. ISBN 0801486378.

dílům Bacha, Scarlattiho, Beethovena, Mozarta, Schuberta, Chopina, Mendelssohna a Schumanna. O této proměně referuje i jeden z ruských kritiků, který popsal úspěch takto koncipovaných koncertů slovy: „*Kdo by si byl něco takového ještě před deseti lety pomyslel? Kdo by věřil, že tato hudba – Bach a Scarlatti – udělá tak neobyčejný dojem a že Frau Schumann bude muset tato díla několikrát opakovat? To je pozoruhodné zjištění pro každého umělce, který si dodnes myslí, že může uspokojit publikum uváděním variací na stále stejný Belliniho motiv.*“⁷¹

V období manželství premiérovala Clara vedle Schumannových skladeb pro sólový klavír také jeho díla komorní - *Klavírní kvintet op. 44* (v roce 1843), *Klavírní kvartet op. 47* (v roce 1844), *Klavírní trio d moll op. 63* (v roce 1849). V roce 1845 uvedla premiéru jeho *Klavírního koncertu a moll op. 54*. Teprve až po smrti svého manžela v roce 1856 se na programech koncertů Clary Schumannové začala objevovat některá jeho stěžejní díla z raného skladatelského období jako *Carneval op. 9* (pouze výběr, v roce 1856), *Kreisleriana op. 16* (pouze výběr, v roce 1859), *Tance Davidovců op. 6* (pouze výběr, v roce 1860), *Fantazie C dur op. 17* (v roce 1866) a *Motýli op. 2* (v roce 1871). Překvapivé je, že žádný z klavírních cyklů nebyl při svém prvním provedení uveden celý - Clara Schumannová vybírala většinou jen některé části, protože cítila, že by publikum takto inovativní díla v jejich celistvosti ještě nepřijalo.

5.3 Zahraniční koncertní cesty

Každý koncertní virtuos devatenáctého století si svou mezinárodní pověst musel vydobývat neúnavným koncertováním na zahraničních turné. I z tohoto důvodu nebylo mnoho žen, které by si udržely svou aktivní koncertní kariéru i poté, co se vdaly a měly děti. Mnoho klavíristek, které prošly profesionálním hudebním vzděláním (např. Elisabeth von Herzogenberg, Henriette Voigt, Fanny Mendelssohn Hensel), po svatbě většinou zanechaly svých profesionálních aktivit a staraly se o domácnost. Clara však měla vždy velmi silnou vnitřní touhu hrát na veřejnosti, kterou nezastavily ani zažité konvence devatenáctého století. Po smrti svého manžela byla navíc postavena do situace, kdy se musela finančně postarat o sebe i svou rodinu. Oba tyto aspekty –

⁷¹ v REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 268. ISBN 0801486378. Citováno z SHITOMIRSKI, Daniel W: *Schumann in Russland*. Zwickau, 1961.

touha i povinnost – se v její motivaci k hraní snoubily zároveň. Snad i proto byla její kariéra tak bohatá a vytrvalá.

Následující tabulka ukazuje seznam koncertních cest, které Clara Schumannová v průběhu své kariéry uskutečnila. Seznam čítá na 38 zahraničních cest do zemí po celé Evropě.

Rok	Země
r. 1832	Francie (Paříž)
r. 1837 – 38	Rakousko, Maďarsko
r. 1839	Francie (Paříž)
r. 1842	Dánsko
r. 1844	Rusko
r. 1846 – 47	Rakousko (Víděň)
r. 1853	Holandsko
r. 1854	Belgie
r. 1855	Holandsko
r. 1856	Rakousko, Maďarsko, Anglie, Dánsko
r. 1857	Anglie, Švýcarsko
r. 1858	Švýcarsko, Rakousko, Maďarsko
r. 1859	Rakousko, Anglie
r. 1860	Holandsko, Rakousko
r. 1861	Belgie
r. 1862	Švýcarsko, Francie, Belgie
r. 1863	Holandsko, Francie, Belgie
r. 1864	Rusko
r. 1865	Čechy, Anglie
r. 1866	Rakousko, Maďarsko

r. 1867	Anglie
r. 1868	Belgie, Anglie, Rakousko, Maďarsko
r. 1869	Holandsko, Anglie, Rakousko
r. 1870	Anglie
r. 1871	Holandsko, Anglie
r. 1872	Anglie, Rakousko, Maďarsko
r. 1873	Belgie, Anglie
r. 1876	Holandsko, Anglie
r. 1877	Holandsko, Anglie, Švýcarsko
r. 1879	Švýcarsko
r. 1880	Švýcarsko
r. 1881	Anglie
r. 1882	Anglie
r. 1883	Holandsko
r. 1884	Anglie
r. 1886	Anglie
r. 1887	Anglie, Švýcarsko
r. 1888	Anglie

Zdroj: REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. New York: Cornell University Press, 2001.

5.4 Významná přátelství

5.4.1 Fryderyk Chopin (1810 – 1849)

Clara Wiecková a Fryderyk Chopin se poprvé osobně setkali na Clařině první koncertní zahraniční cestě v Paříži v roce 1832. Poté, co se Chopin nadchnul Clařinou hrou, věnoval jí kopii svého *Klavírního koncertu e moll op. 11* s věnováním: „*Těším se velmi nedočkavě, až jej uslyším hrát v provedení tak velkého talentu, jaký je ten Váš.*“⁷² Clara Schumannová měla po celý svůj život k Chopinovým dílům velké sympatie a uváděla je téměř na všech svých koncertech. Již před svou první cestou do Paříže jako jedenáctiletá nastudovala Chopinovy *Variace B dur na téma La ci darem la mano op. 2*, s nimiž sklídila velké uznání.⁷³ Do deníku si tehdy napsala: „*Chopinovy variace op. 2, které jsem se naučila během osmi dní, jsou nejtěžší skladbou, jakou jsem doposud hrála. Tato originální brilantní kompozice je dosud velmi málo známá, téměř každý klavírista a učitel ji považuje za nesrozumitelnou a téměř neproveditelnou.*“⁷⁴

Fryderyk Chopin přijel za Clarou dvakrát do Lipska na krátké návštěvy – v září roku 1835 a 1836. Byla to šťastná setkání, u kterých byl přítomen i Robert Schumann a Felix Mendelssohn-Bartholdy. Vzájemně si zde představili své skladby a Chopin projevil Claře svůj obdiv, když kladně ohodnotil její op. 5, op. 6 a op. 7.

5.4.2 Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809 – 1847)

Felix Mendelssohn-Bartholdy převzal v roce 1835 ve svých šestadvaceti letech vedení orchestru v lipském Gewandhausu. Brzy po svém příjezdu do Lipska navštívil Wieckův dům, kde se seznámil s tehdy patnáctiletou Clarou. Poprvé spolupracovali na koncertě v Gewandhausu 9. listopadu 1835, kde Clara pod jeho vedením uvedla premiéru svého *Klavírního koncertu a moll op. 7*. Vzniklo mezi nimi velmi vřelé

⁷² REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 192. ISBN 0801486378.

⁷³ Chopinovy *Variace op. 2* byly publikovány na jaře roku 1830. Premiéru provedl klavírista Julius Knorr 27. října 1831 v lipském Gewandhausu. Robert Schumann na základě poslechu tohoto díla napsal o Chopinovi oslavný článek „Klobouk dolů, pánové, je to génius“ do svého časopisu *Neue Zeitschrift für Musik*.

⁷⁴ Zápis z deníku z léta roku 1830 v ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1973, s. 46.

kolegiální přátelství založené na vzájemné úctě a uznání. Při několika různých příležitostech spolu hráli také čtyřručně. Oba spojovala láska k Johannu Sebastianovi Bachovi a spolupracovali na uvedení mnoha jeho děl, která do té doby v Gewandhausu nezazněla.

Jako opravdový přítel se Mendelssohn projevil v době, kdy na obhajobu Roberta Schumanna svědčil v průběhu soudního sporu s Friedrichem Wieckem. Manželé Schumannovi s ním poté udržovali velmi blízké osobní vztahy. Mendelssohnova smrt v pouhých osmatřiceti letech v roce 1847 jim způsobila velký zármutek. Jejich nejmladší syn Felix, který se narodil 11. června 1854, byl po něm „na památku jejich nezapomenutelného přítele“ pojmenován.

5.4.3 Franz Liszt (1811 – 1886)

Přátelství Clary Schumannové s pravděpodobně nejvýznamnějším klavírním virtuosem své doby Franzem Lisztem bylo poznamenáno z její strany zjevnými antipatiemi. Poprvé se osobně setkali v roce 1838 ve Vídni. Franz Liszt byl okouzující mladý muž (o osm let starší než Clara) na vrcholu své slávy. Poté, co navštívil Clařin koncert, napsal v dopise své milence komtese d'Agoult: „*Jen jedno slovo o Claře Wieck – nejvýznamnější – (ale ne muž samozřejmě). Její skladby jsou pozoruhodné – obzvláště na ženu.*“⁷⁵ V Lisztově osobnosti se snoubil jeho živelný génius až výstřednost (která Claru dráždila) s velkorysostí a šlechetností. O Claře se vždy zmiňoval zdvořile a svůj zájem jí projevil také věnováním *Paganiniho etud (6 Grandes études de Paganini)*. Své sympatie opakovaně projevil i Robertu Schumannovi. Když v podání Clary poprvé ve Vídni slyšel jeho skladby, napsal mu v dopise: „*Vaše skladby z Carnevalu a Fantasiestücke mne velmi oslovily. Hraji je s rozkoší a Bůh ví, že to nemohu říci o mnoha skladbách. Pouze Chopinovy skladby a ty Vaše mne opravdu zajímají.*“⁷⁶ Schumann mu brzy poté (v roce 1839) věnoval svou *Fantazii op. 17* a sdílel s Clarou své nadšení, když Liszt hrál některé jeho skladby. Můžeme se pouze domnívat, jestli Clařiny antipatie k Lisztovi nepramenily částečně také z její žárlivosti

⁷⁵ v REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 195. ISBN 0801486378. Citováno z LISZT, Franz: *Correspondance de Liszt et de Madame d'Agoult* (Paris: Grasset, 1933).

⁷⁶ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 196. ISBN 0801486378.

či soutěživosti. Mnohokrát se o Lisztovi a jeho skladbách vyjádřila pejorativně – pokládala je za nevkusné, jeho hru za hlučnou, nesrozumitelnou, s přemírou pedalizace a lehkomyšlným přidáváním trylků, kadencí a zdvojených oktáv. Franz Liszt věnoval v roce 1854 Robertovi Schumannovi svou *Sonatu h moll* - jedno ze svých nejtěžejnějších děl. Ani v této situaci se Clara ve svých reakcích nedokázala přenést přes svůj kritický názor a označila ji za „hroznou“. Po Schumannově smrti se Franz Liszt a Clara Schumannová setkali jen velmi zřídka.

5.4.4 Joseph Joachim (1831 – 1907)

Clara Schumannová a proslulý houslový virtuos Joseph Joachim se seznámili v květnu roku 1853 na jednom z koncertů hudebního festivalu v Düsseldorfu, kam ho jako sólistu pozval z pozice městského hudebního ředitele Robert Schumann. Manželé Schumannovi byli jeho muzikálním projevem velmi nadšeni. V následujících měsících byl Joachim jejich častým hostem a rozvinulo se mezi nimi vřelé hudební přátelství. Po Schumannově hospitalizaci v Endenichu byl společně s Johannesem Brahmem nejbližším Clařiným přítelem. Oni dva také Schumanna v Endenichu (jako jediní) navštěvovali a nosili Claře zprávy o jeho zdravotním stavu. Clara si po zbytek svého života přála, aby všichni tři žili ve stejném městě, nikdy k tomu ale nedošlo.

Velmi významná byla jejich profesní spolupráce. Od roku 1854 byl Joseph Joachim na Clařiných koncertech asi nejčastějším hostem.

5.4.5 Johannes Brahms (1833 – 1897)

Přátelství mezi Clarou Schumannovou a Johannesem Brahmem bylo pro oba významné a citově velmi intenzivní. K jejich prvnímu setkání došlo 30. září 1853, kdy dvacetiletý Brahms na doporučení Josepha Joachima navštívil manžele Schumannovi v Düsseldorfu s cílem představit jim svá díla. Dostalo se mu vřelého přijetí navzdory tomu, že přišel ve velmi těžkém období Schumannova největšího zdravotního úpadku. Oba manželé zažili s Brahmem společné souznění v rovině uměleckých hodnot i v rovině lidské. Také proto zůstal Brahms v blízkosti obou svých přátel i v tragickém období, které následovalo. Během Schumannovy

hospitalizace v Endenichu poskytl Claře svou oporu, které si velmi cenila a o které později napsala svým dětem: „*Jako pravý přítel přišel za mnou, aby sdílel všechn můj žal, držel mé srdce, aby nepuklo, povznášel mého ducha, přinášel světlo do mé duše, jak jen to bylo v jeho silách. Byl to můj přítel v nejplnějším smyslu tohoto slova.*“⁷⁷ Není tajemstvím, že se v této době jednadvacetiletý Johannes do pětatřicetileté Clary zamiloval.

Po Schumannově smrti v roce 1856 se jejich životy rozdělily – Brahms odjel do Hamburgu, Clara na sérii koncertních cest po Evropě. I nadále však spolu byli v intenzivním kontaktu díky bohaté vzájemné korespondenci. Clara našla v Brahmsovi oddaného přítele na celý zbytek svého života. Obracela se na něj s největší důvěrou v otázkách profesních, rodinných i soukromých. Pociťovala k němu velkou náklonnost a opětovala jeho lásku opravdovou starostlivostí. Je možné, že pro jejich věkový rozdíl měla její láska k Brahmsovi charakter do jisté míry i mateřský.

Brahms byl obecně považován za uzavřeného a zdrženlivého člověka, a ačkoliv měl několik blízkých přátel z hudebních kruhů, přátelství s Clarou bylo v jeho věrnosti i maximální důvěře jedinečné. Byla mu inspirací téměř ve všech jeho dílech - mnohá z nich jí věnoval. Velmi si vážil jejích profesních kvalit a plně důvěřoval jejímu vkusu. Nikdy nepovažoval žádné ze svých děl za dokončené, dokud neslyšel její názor, nikdy veřejnosti nepředstavil žádnou skladbu, kterou by před tím neschválila. Jejich vzájemné přátelství trvalo až do posledních dní jejich životů – Brahms zemřel jedenáct měsíců po smrti Clary.

⁷⁷ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 174. ISBN 0801486378.

6 Clara Schumannová – skladatelka

Clara Schumannová nebyla jen proslulou klavírní virtuoskou, ve své době byla také uznávanou komponistkou. Většina jejích skladeb (jedná se o 23 opusů) byla za jejího života publikována, při svých koncertních provedeních byla vřele přijímána a zasloužila si uznání i od takových skladatelů jako byl Robert Schumann, Fryderyk Chopin, Felix Mendelssohn-Bartholdy či Johannes Brahms.

Od raného dětství byla Clara svým otcem Friedrichem Wieckem vedena k tomu, aby improvizovala a skládala vlastní skladby. Clařiny první dětské kompozice byly součástí téměř každého jejího koncertu mezi léty 1830 – 1838. Mnohé z nich se však do dnešních dnů nedochovaly. Víme o nich pouze zprostředkovaně z deníků, dopisů nebo z koncertních programů.

Ačkoli byla Clara ještě velmi mladá (bylo jí okolo čtrnácti let), začaly se její pozdější skladby svým charakterem stále více podobat skladbám F. Chopina, F. Mendelssohna-Bartholdyho či R. Schumanna – skladatelů nové generace romantiků. Posluchač v nich objeví jemnou bravurní techniku, lyrické střední díly, taneční rytmy mazurky, polonézy či valčíku nebo mimohudební náměty.

Během manželství - i přes Robertovu podporu – Clara svou kompoziční činnost omezila. Její skladby vznikaly většinou jako dárky k Vánocům, narozeninám nebo na manželův přímý popud. Navzdory všem úspěchům je vždy předkládala s velkou skromností a s pochybnostmi o jejich kvalitě. Její skladatelská kariéra skončila současně se smrtí Roberta Schumanna v roce 1856.

Po smrti Clary Schumannové bylo její dílo postupně téměř zapomenuto. Uvádělo se jen příležitostně a téměř vždy pouze jako zajímavost ve vztahu k dílům Roberta Schumanna. Nárůst zájmu o její skladby lze sledovat až v poslední čtvrtině dvacátého a na začátku 21. století. Dnes již existuje několik nahrávek celého jejího díla (např. Jozef De Beenhouwer)⁷⁸ a její skladby se objevují stále častěji na programech koncertů, kde si dobývají uznání a obdiv, které zasluhují.

⁷⁸ BEENHOUWER, Jozef. Clara Schumann: Complete Piano Works. 2001.

Dostupné také z: <https://www.youtube.com/watch?v=K7g-VeD2kkU>

V následujících podkapitolách krátce představíme skladby Clary Schumannové, které byly vydány pod opusovými čísly. Je pravděpodobné, že opus 18 a 19, který není obsazen, byl zamýšlen pro některá z rozsáhlejších děl (za života nepublikovaných). Přehled kompletního díla Clary Schumannové vč. skladeb bez opusových čísel je obsahem přílohy č. 1 této práce. Obsahuje seznam skladeb v originálních názvech a je doplněn o rok jejich vzniku. V následujícím textu jsou však na základě určitých zvyklostí názvy některých děl přeloženy do češtiny.

6.1 Dílo pro sólový klavír

4 POLONÉZY OP. 1

č. 1 - *Polonéza Es dur*, č. 2 - *Polonéza C dur*, č. 3 - *Polonéza D dur*, č. 4 - *Polonéza C dur*

Clara zkomponovala tyto čtyři polonézy mezi svým desátým a jedenáctým rokem. Jsou to půvabné skladby, které prozrazují její pianistickou zručnost, dar pro harmonická překvapení a smysl pro detail. Friedrich Wieck je posoudil jako první skladby z pera své nadané dcery, které jsou hodny publikování. Podle Clařina deníku hrála svou *Polonézu Es dur* samotnému Paganinimu (4. října 1829), který v následném rozhovoru s Friedrichem Wieckem kladně ohodnotil její hudební cítění. V roce 1831 byl soubor těchto polonéz vydán pod opusovým číslem jedna u lipského vydavatele Hofmeistera. Své polonézy Clara pravděpodobně hrála také na koncertech v Paříži v roce 1831.

CAPRICCIA VE FORMĚ VALČÍKU OP. 2

č. 1 – *Capriccio C dur*, č. 2 – *Capriccio D dur*, č. 3 – *Capriccio Es dur*, č. 4 – *Capriccio As dur*, č. 5 – *Capriccio B dur*, č. 6 – *Capriccio C dur*, č. 7 – *Capriccio As dur*, č. 8 – *Capriccio Es dur*, č. 9 – *Capriccio Des dur*

Sbírka těchto devíti capriccií vznikla mezi lety 1831 a 1832. První skladby této sbírky byly komponovány v Lipsku, zbylé byly dokončeny v Paříži. Zde byly

v roce 1832 publikovány ve vydavatelství Stoezel⁷⁹. V roce 1831, kdy Clara začala pracovat na prvních skladbách této sbírky, bydlel v jejich domě v Lipsku mladý Robert Schumann, který právě dokončoval svůj klavírní cyklus *Motýli op. 2*. Je pravděpodobné, že se touto kompozicí Clara inspirovala při tvorbě svých *Capriccií op. 2*. Obě díla mají podobnou strukturu – obsahují soubor vzájemně příbuzných skladeb tanečního charakteru, které svou lehkostí připomínají například valčíky Franze Schuberta či Carla Marii von Webera. Po návratu z Paříže byl její opus č. 2 vydán také v Lipsku (1832, vyd. Hofmeister).

ROMANCE VARIÉE OP. 3

Clara zkomponovala svou *Romanci variée* ve svých třinácti letech v létě roku 1833. Její vztah k Robertu Schumannovi nabýval v této době podoby velmi živého přátelství a Clara se rozhodla tuto svou skladbu mu věnovat. Třidvacetiletý Schumann vyjádřil Cláře své sympatie tím, že použil téma této skladby ve svém *Impromptu na téma Clary Wieckové op. 5*, které vyšlo v témže roce. Také zde vidíme vzájemnou inspiraci obou mladých umělců a jejich komunikaci prostřednictvím svých kompozic. Zatímco Schumannovo *Impromptu* zpracovává téma umělecky hodnotným způsobem, Clarina *Romance variée* je skladba plná prázdných virtuosních hudebních klišé, proti kterým později Robert Schumann vytrvale bojoval ve svém časopisu *Neue Zeitschrift für Musik*. Clara se ke svému tématu z *Romance variée* vrátila jako zralá skladatelka, když jej včlenila do cody svých *Variací na téma Roberta Schumanna op. 20* (1853).

Notová ukázka č. 1: Clara Wiecková - *Romance variée op. 3* (téma):

⁷⁹ Franz Stoezel (1794 – 1836) – klavírní pedagog, hudební kritik, vydavatel a organizátor koncertů v Paříži, přítel Friedricha Wiecka.

Notová ukázka č. 2: Robert Schumann - *Impromptus na téma Clary Wieckové op. 5* (téma):

Notová ukázka č. 3: Clara Schumannová - *Variace na téma Roberta Schumanna op. 20* (Coda):

ROMANTICKÉ VALČÍKY OP. 4

Romantické valčíky vznikly v Lipsku v roce 1835. Robert Schumann v tomto roce právě dokončoval svůj klavírní cyklus *Karneval op. 9*. Také v těchto dvou kompozicích můžeme pozorovat vzájemnou inspiraci. Jedná se o podobnost některých taktů Clařiných valčíků s téměř totožnými takty v Schumannově „Německém valčíku“ z *Karnevalu op. 9*. Clara později vypracovala orchestrální verzi těchto valčíků, která byla veřejností velmi kladně přijata.

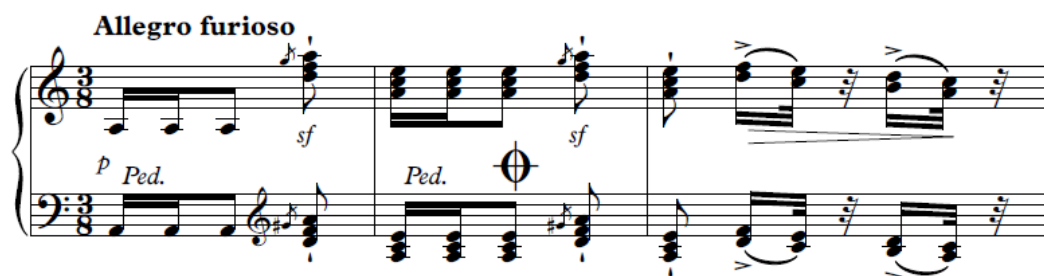
ČTYŘI CHARAKTERISTICKÉ KUSY OP. 5

č. 1 - *Impromptu: Le Sabbat*, č. 2 - *Caprice a la Bolero*, č. 3 - *Romance*, č. 4 - *Scene fantastique. Le Ballet des Revenants*.

Charakteristické kusy Clary Wieckové se skládají ze čtyř programně laděných skladeb. Nejčastěji byl uváděn první kus *Impromptu: Le Sabbat* (Tanec čarodějnic). Na programech Clařiných koncertů se tato skladba začala objevovat v listopadu 1834 pod názvem „Hexentanz“. Jedná se o velmi efektní kompozici plnou širokých skoků,

chromatických postupů a akcentů na lehkých dobách vyjadřujících démonické síly. Impromptu se těšilo velké popularitě a Clara jej mnohokrát uváděla na svých koncertech mezi lety 1834 a 1839. Ve Vídni v roce 1838 bylo vydáno také jako samostatná skladba.

Notová ukázka č. 4: Clara Wiecková - *Impromptu: Le Sabbat* (úvodní takty):

SOIRÉES MUSICALES OP. 6

č. 1 - *Toccatina*, č. 2 - *Notturmo*, č. 3 - *Mazurka g moll*, č. 4 - *Ballade*, č. 5 - *Mazurka G dur*, č. 6 – *Polonéza*.

Jedná se o sbírku šesti skladeb pro klavír, které vznikaly mezi lety 1834 a 1836. Svým charakterem mají připomínat Clařiny velké vzory - Fryderyka Chopina a jeho předchůdce Johna Fielda. Robert Schumann je v září roku 1937 s velikým nadšením ohodnotil ve svém časopisu *Neue Zeitschrift für Musik*. Jeho nejoblíbenější skladbou bylo *Notturmo*, jehož melodii použil ve své *Novellettě op. 21 č. 8* - je označená jako „Stimme aus der Ferne“ (hlas z dálky).

Notová ukázka č. 5: Clara Wiecková – *Notturmo* (takt 3 – 10):

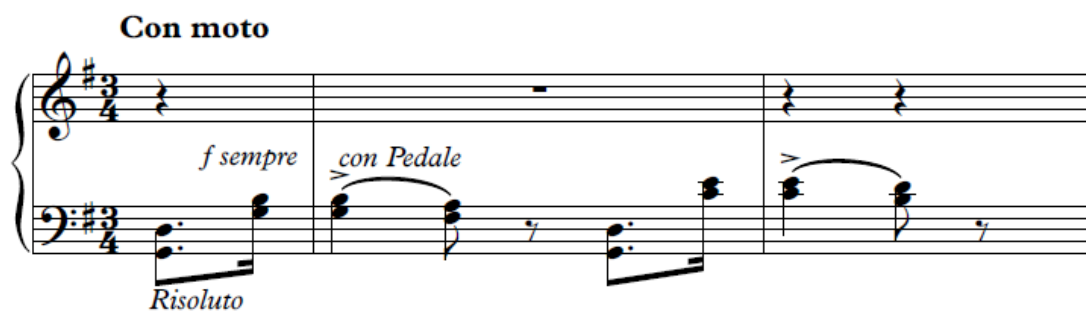

Notová ukázka č. 6: Robert Schumann – *Novelletta* č. 8 op. 21 „Stimme aus der Ferne“:

Vzletné téma z Clařiny Mazurky G dur zase najdeme v úvodu Schumannova klavírního cyklu *Tance Davidovců* op. 6 - je zde označené jako „Motto von C. W.“ (téma od Clary Wieckové).

Notová ukázka č. 7: Clara Wiecková – *Mazurka* G dur (téma):

Notová ukázka č. 8: Robert Schumann - *Tance Davidovců* op. 6 „Motto von C. W.“ :

VARIATIONS DE CONCERT POUR LE PIANOFORTE SUR LA CAVATINE DU PIRATE DE BELLINI OP. 8

Na koncertech v počátcích kariéry mladé Clary Wieckové byly u publika velmi oblíbené virtuosní transpozice známých témat z oper italských autorů, jako byli V. Bellini, G. Rossini, G. Donizetti a další. Tyto libivé transpozice s variacemi si pro své koncerty skládali zpravidla sami klavíristé za účelem předvést publiku svůj virtuosní um. Clařin op. 8 je skladbou právě tohoto druhu. Variace na Belliniho Piráty hrála na svých koncertech velmi často a vždy s nimi vyvolala u obecnstva bouřlivé ovace.

SOUVENIR DE VIENNE: IMPROMPTU PRO KLAVÍR OP. 9

Clara zkomponovala svůj *Souvenir de Vienne* na jaře roku 1838 během svého pobytu ve Vídni, kde na svých koncertech sklízela zatím největší úspěchy ve své kariéře - byla zde jmenována císařskou „dvorní virtuoskou“. Skladba je komponována ve volném variačním stylu, ve kterém je (po pomalém úvodu) zpracováno téma rakouské císařské hymny⁸⁰. Jedná se o virtuózní exhibiční dílo, které zažilo na své vídeňské premiéře obrovský úspěch.

SCHERZO D MOLL OP. 10

Scherzo v tónině d moll vzniklo v létě roku 1838. Obsahuje náboj nezávislosti a vzdoru, který Clara pocítovala vůči svému otci před svou druhou cestou do Paříže, kam jí otec poprvé v kariéře odmítl doprovázet. Toto Scherzo hrála Clara na svých koncertech velmi často, muselo být jednou z jejích nejoblíbenějších skladeb. Jako „Erstes Scherzo“ bylo publikováno ve sborníku *Pianoforte – Werke* (Breitkopf & Härtel, 1879)⁸¹. Byla to jediná skladba z dětských let, kterou se Clara rozhodla do tohoto sborníku zařadit.

⁸⁰ Toto téma pochází z druhé věty *Císařského kvartetu C dur op. 76, č. 3* Josepha Haydna.

⁸¹ SCHUMANN, Clara. *Pianoforte - Werke zu zwei Händen* obsahuje tyto skladby: Erstes Scherzo op. 10, Zweites Scherzo op. 14, Vier flüchtige Stücke op. 15, Drei Praeludien und Fugen op. 16, Variationen über ein Thema von Robert Schumann op. 20, Drei Romanzen op. 21.

TŘI ROMANCE OP. 11

č. 1 – *Romance es moll*, č. 2 – *Romance g moll*, č. 3 – *Romance As dur*.

Romance z opusu 11 byly zkomponovány během Clařina pobytu v Paříži na jaře roku 1839. Jedná se o tři klavírní miniatury v třídílné formě. První romance (*es moll*) má klidný meditativní charakter a má funkci preludia k dalším dvěma kusům. Clara během svého pobytu v Paříži udržovala bohatou korespondenci s Robertem Schumannem, který v té době pobýval ve Vídni. Clara mu svá nová díla do Vídně poslala a žádala ho o posouzení. Robert byl mimořádně nadšen zejména z druhé romance (*g moll*), kterou shledával velmi „*srdečnou a plnou vášně*“⁸². Ve Vídni vyjednal vydání těchto děl (vyd. Mechetti, 1840). Svou oblíbenou *Romanci g moll* se také rozhodl otisknout v zářijovém vydání svého časopisu *Neue Zeitschrift für Musik* (1839).

SCHERZO C MOLL OP. 14

Scherzo c moll vzniklo v Lipsku v roce 1841. Jedná se o první skladbu, kterou Clara zkomponovala po svém sňatku s Robertem Schumannem (svatba se konala 12. září roku 1840). Na koncertech uváděla toto scherzo počínaje rokem 1846 (Lipsko, Vídeň) a dále potom na mnoha koncertech po Schumannově smrti.

QUATRE PIÉCES FUGITIVES OP. 15

č. 1- *Larghetto*, č. 2 - *Un poco agitato*, č. 3- *Andante espressivo*, č. 4 – *Scherzo*.

Jedná se sbírku čtyř drobných klavírních kusů, které vznikly v Lipsku mezi lety 1841 a 1844. Robert Schumann je ve svém deníku popsal jako miniatury „*ještě něžnější a hudebně povedenější*“⁸³, než jaké Clara napsala kdykoli předtím. Jejich autorské veřejné provedení není známo.

⁸² REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 230. ISBN 0801486378.

⁸³ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 309. ISBN 0801486378.

TŘI PRELUDIA A FUGY OP. 16

Tři preludia a fugy vznikly v prvních měsících roku 1845 v Drážďanech, kam se manželé Schumannovi čerstvě přestěhovali a jsou výsledkem jejich společného studia kontrapunktu. Při jejich komponování vycházela Clara také ze svých bohatých interpretačních zkušeností a znalostí fug J. S. Bacha, L. van Beethovena či F. Mendelssohna-Bartholdyho.

VARIACE NA TÉMA ROBERTA SCHUMANNA OP. 20

Variace na téma Roberta Schumanna vznikly v Düsseldorfu během května a června roku 1853, kdy se Clara po dlouhé pauze opět vrátila ke komponování. Jedná se o jedno z jejích posledních děl, protože po smrti svého manžela v roce 1856 se již komponování nevěnovala. Téma variací, které tvoří klesající pětiténový motiv v tónině fis moll, pochází ze skladby *Albumblatt fis moll* (Ziemlich langsam) Schumannovy sbírky *Pestré lisy op. 99*. Clara toto téma během variací představuje v mnoha podobách (jako chorál, kánon, v durové tónině či v arpeggiové hře).

Notová ukázka č. 9: Clara Schumannová – Variace na téma Roberta Schumanna (téma):

Ziemlich langsam.

Stejné téma použil Johannes Brahms ve svých *Variacích na Schumannovo téma op. 9*. Ty začal komponovat krátce po svém příchodu do Schumannovy rodiny v září roku 1853 a koncipoval je jako svůj hold oběma manželům. Clara Schumannová a Johannes Brahms zakomponovali do svých variací také téma z Clařiny dětské kompozice *Romance variée op. 3*. Clara své dílo věnovala Robertovi, Johannes Brahms to své věnoval Claře. Výtisky obou kompozic z roku 1854 poslala Clara svému manželovi do psychiatrické léčebny v Endenichu.

TŘI ROMANCE OP. 21

Tři romance z opusu 21 mají tempová označení Andante, Allegretto a Agitato. Clara Schumannová je věnovala Johannesu Brahmsovi k jeho dvaadvacátým narozeninám (7. května 1855).

6.2 Dílo pro klavír s orchestrem

KONCERT PRO KLAVÍR A ORCHESTR A MOLL OP. 7

Clara začala komponovat svůj klavírní koncert v roce 1833 ve svých třinácti letech. Původně byl koncipován jako „Concertsatz“ - jednovětá skladba pro klavír a orchestr. Ale později se stal finální větou „Allegro non troppo“ třívěté verze jejího koncertu. Clara se ve svém deníku 22. listopadu 1833 zmiňuje o tom, že požádala Roberta Schumanna, aby jí pomohl právě složený „Concertsatz“ instrumentálně rozepsat pro orchestr. V dopise z 1. září 1835 mu píše, že první i druhou větu již zinstrumentovala sama. Rozdíl v prokomponovanosti orchestrálního partu jednotlivých vět je však znatelný. Zatímco v první a druhé větě hraje orchestr pouze doprovodnou roli, ve třetí větě se stává rovnocenným partnerem sólového klavíru. Premiéra proběhla 9. listopadu 1835 v lipském Gewandhausu pod taktovkou Felixe Mendelssohna-Bartholdyho.

Klavírní koncert a moll op. 7 můžeme hodnotit jako pozoruhodné dílo a velký skladatelský počín mladé Clary Wieckové. Připusťme, že některé jeho části tvoří prázdná virtuosní technika inspirovaná módními skladateli té doby, v mnohém ale toto dílo přináší nové originální prvky. Neobvyklé je po formální stránce. Dle klasicistních zvyklostí sice obsahuje orchestrální předeheru, první věta ale neobsahuje kadenci a jednotlivé věty na sebe navazují plynule bez pauz. V tomto ohledu mohla být Clara ovlivněna Mendelssohnovým *Klavírním koncertem g moll op. 25*, který vznikl o několik let dříve (v roce 1831), a jehož provedení v Lipsku 29. října 1835 slyšela. Neobvyklá je As dur tónina druhé věty, ve které se objeví působivá část, kdy utichne orchestr a s klavírem promlouvá pouze sólové violoncello. Není pochyb o tom, že tento původní Clařin nápad inspiroval později Roberta Schumanna, který dal prostor violoncellu v Intermezzu svého *Klavírního koncertu a moll op. 54* (1845). Sólový violoncellový

part pak použil ve svém *Klavírním koncertě č. 2 A dur* také Franz Liszt (1861) a v části *Andante Klavírního koncertu č. 2 B dur op. 83* Johannes Brahms (1882).

6.3 Dílo pro komorní obsazení s klavírem

TRIO PRO KLAVÍR, HOUSLE A VIOLONCELLO OP. 17

Klavírní trio bylo zkomponováno v Drážďanech v roce 1846 jako první kompozice Clary Schumannové v oblasti instrumentální komorní hudby. Formálně se jedná o čtyřvětý sonátový cyklus (1. Allegro moderato, 2. Scherzo. Tempo di Menuetto, 3. Andante, 4. Allegretto).

Klavírní trio Clary Schumannové mělo při svém uvedení obrovský úspěch. Odborná veřejnost obdivovala především jeho formální vyspělost. Velmi působivá je druhá věta Andante v tónině G dur se snivou melodií, kterou po střední živější mollové části přednáší violoncello. V provedení poslední čtvrté věty se objevuje fugato, které obdivoval Felix Mendelssohn-Bartholdy.

Krátce poté, co Clara dokončila práci na svém klavírním triu, začal Robert Schumann komponovat své *Klavírní trio d moll op. 63*. Velmi často se na koncertech obě tria uváděla společně.

TŘI ROMANCE PRO KLAVÍR A HOUSLE OP. 22

Tři romance pro klavír a housle jsou jedinou kompozicí Clary Schumannové pro toto obsazení. Vznikly v Düsseldorfu v červenci roku 1853 jako vůbec poslední její skladby. Romance jsou inspirovány začínajícím přátelstvím s houslistou Josephem Joachimem⁸⁴ a jsou mu také věnovány. Clara je zkomponovala po zážitku z koncertu v Düsseldorfu v květnu roku 1853, na kterém Joachim provedl Beethovenův houslový koncert a po kterém mezi nimi začalo celoživotní profesní i osobní přátelství. Tyto lyrické charakteristické kusy společně prováděli na mnoha koncertech v Německu a v Anglii. U publika si tyto skladby brzy získaly svou přízeň.

⁸⁴ Joseph Joachim (1831 – 1906) – je považován za jednoho z nejvýznamnějších houslistů 19. století. Svůj houslový koncert mu věnovali např. Robert Schumann, Antonín Dvořák, Johannes Brahms, Max Bruch. Byl blízkým přítelem Clary Schumannové (blíže viz kapitola 5.4.4)

6.4 Dílo pro zpěv s doprovodem klavíru

PÍSNĚ OP. 12

č. 2 - *Er ist gekommen*, č. 4 - *Liebst du um Schönheit*, č. 11- *Warum willst du and're fragen*.

Tyto tři písně jsou součástí společného písňového cyklu Clary Schumannové (její op. 12) a Roberta Schumanna (jeho op. 37), který vznikl krátce po jejich svatbě v roce 1840. Jedná o cyklus dvanácti písní na texty básní ze sbírky „*Liebesfrühling*“ Friedricha Rückerta. V době vzniku tohoto písňového cyklu četla tato sbírka na čtyři stovky básní a byla jakýmsi chvalozpěvem manželského života. Záměrem manželů Schumannových bylo, aby konkrétní autorství jednotlivých písní cyklu nebylo patrné. Schumann svému nakladateli napsal, že by cyklus měl být chápán jako dialog.

Oba manželé měli ze svého společného díla velikou radost. Clara dostala první výtisk jako dárek k narozeninám v roce 1841, jen několik dní po narození první dcery Marie. Vydáním tohoto písňového cyklu se naplnila Robertova idea, kterou formuloval v roce 1839 v dopise Claře: „*Budeme publikovat mnoho věcí pod naším společným jménem. Příští generace nás budou vnímat jako jedno srdce, jednu duši a přestanou rozlišovat, která skladba je Tvoje a která moje. Jsem tak šťastný.*“⁸⁵

Tři písně z tohoto cyklu, jejichž autorkou je Clara Schumannová, se však často uvádějí samostatně.

ŠEST PÍSNÍ OP. 13

č. 1 - *Ich stand in dunklen Träumen*, č. 2- *Sie liebten sich beide*, č. 3- *Liebeszauber*, č. 4 - *Der Mond kommt still gegangen*, č. 5 - *Ich hab' in deinem Auge*, č. 6 - *Die stille Lotosblume*.

Op. 13 je sbírkou šesti písní, které zpracovávají texty Heinricha Heineho (č. 1, č. 2), Emanuela Geibela (č. 3, č. 4, č. 6) a Friedricha Rückerta (č. 5). Jednotlivé písně Clara komponovala k různým příležitostem mezi Vánocemi roku 1840 a létem roku

⁸⁵ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 238. ISBN 0801486378.

1843. Jsou věnovány dánské královně Caroline Amalii z vděčnosti za pohostinnost na Clařině koncertní cestě do Kodaně (1842).

ŠEST PÍSNÍ „AUS JUCUNDE“ OP. 23

č. 1 - *Was weinst du, Blümlein*, č. 2 - *An einem lichten Morgen*, č. 3 - *Geheimes Flüstern hier und dort*, č. 4 - *Auf einem grünen Hügel*, č. 5 - *Das ist ein Tag*, č. 6 – *O Lust, o Lust*.

Šest písní op. 23 vzniklo na podkladě básní z díla *Jucunde* méně známého rakouského spisovatele Hermanna Rolletta. Ačkoli bychom mohli textovou předlohu charakterizovat jako jednoduchou až sentimentální, jednotlivé písně tak nepůsobí. Klavírní part je mnohem více prokomponovaný, než tomu bylo v dřívějších písních. Některé písně jsou výjimečné tím, že vyjadřují hravost a radostnost – což jsou výrazové polohy, které se v jiných dílech Clary Schumannové nevyskytují.

III. CLARA SCHUMANNOVÁ, PEDAGOŽKA

Mnohokrát si Clara Schumannová ve svých dopisech či denících povzdechla, že pouze skladatel – tvůrce může dosáhnout skrze své umění opravdové nesmrtelnosti. Sama se cítila být interpretkou, jejíž umění - ze své podstaty prchavé, bude brzy zapomenuto. Svá díla, jak víme, považovala často za „chabé pokusy“⁸⁶. Jistého stupně nesmrtelnosti však dosáhla také jako pedagožka – její vliv na klavírní interpretační umění trvá dodnes.

Působení Clary Schumannové jako klavírní pedagožky není všeobecně známé pravděpodobně proto, že po sobě nezanechala žádný metodický odkaz, z kterého bychom mohli čerpat informace o způsobu její výuky. Přesto můžeme tvrdit, že byla pedagožkou velmi zkušenou, jelikož vyučovala v průběhu celého svého života. První zkušenosti s vyučováním jí zprostředkoval její otec Friedrich Wieck, když jí v deseti letech svěřil odpovědnost za klavírní výuku jejího bratra Alwina. Během manželství s Robertem Schumannem bylo vyučování jedním z hlavních finančních příjmů rodiny. Mnoho zkušeností nabyla také vyučováním svých vlastních dětí - mnozí z nich působili jako klavírní pedagogové. Během její koncertní kariéry a s jejím rostoucím věhlasem stále přibýval počet zájemců, kteří stáli o to, stát se jejími studenty. Mnozí mladí pianisté za ní dojížděli do měst, kde právě pobývala či koncertovala.

Kontinuálně se svým studentům věnovala až od roku 1878, kdy přijala místo profesorky klavíru na nově založeném Dr. Hoch's Konservatoriu ve Frankfurtu nad Mohanem⁸⁷. Zde také vychovala několik svých pokračovatelů - profesionálních koncertních klavíristů a hudebních pedagogů. Stala se na dlouho jedinou ženou, která mohla na takovémto postu pracovat. Toto privilegium jí bylo uděleno díky jejímu jedinečnému postavení v německém hudebním světě. První ředitel Joachim Raff věděl, že „Madame Schumann“ přiláká do města a na konzervatoř mnoho studentů. Její třídu

⁸⁶ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 217. ISBN 0801486378.

⁸⁷ Dr. Hoch's Konservatorium ve Frankfurtu nad Mohanem – bylo založeno v roce 1878, čtyři roky po smrti frankfurtského obchodníka Dr. Josepha Hocha, který na zřízení hudební akademie v jeho rodném městě odkázal celý svůj majetek (asi jeden milion říšských marek). Od svého založení zde působili renomovaní profesori hudby, brzy škola získala univerzitní charakter a jako Hudební akademie funguje dodnes.

tvořili mladí klavíristé z celého Německa, z Vídně, Florencie, Londýna, ale i ze zámorí z Chicaga či New Yorku. Její třída byla výběrová, mnoho klavíristů mladé generace toužilo po tom stát se jedním z jejích studentů - ne každému se to podařilo.

Každý ze studentů měl nárok na dvě hodiny klavírní hry týdně. Výuka probíhala v domě Clary Schumannové v Mylissusstrasse č. 32, kde byli vždy přítomni i ostatní studenti (méně pokročilí studenti poslouchali z vedlejších pokojů). Její žáci byli pravidelně zváni na hudební večery v jejím domě, kde jí slyšeli hrát s J. Brahmem, J. Joachimem, J. Stockhausenem a dalšími hudebníky. Zde také probíhaly pravidelné studentské večery, na kterých jednotliví studenti sami vystupovali. Z těchto interních koncertů vedla Marie Schumannová (dcera) záznamovou knihu – tzv. *Vorspielbuch*, ve které se zachovaly programy těchto přehrávek včetně komentářů Clary k jednotlivým výkonům. Z tohoto pramenu se dozvídáme něco o repertoáru, který Clara Schumannová pro své studenty vybírala. Byla to díla J. S. Bacha, L. van Beethovena, D. Scarlattiho, J. Haydna, W. A. Mozarta, R. Schumanna, F. Mendelssohna-Bartholdyho, F. Chopina a J. Brahme – autory, které sama uváděla na svých koncertech.

Ve své pedagogické práci zastávala stejné hodnoty, které ctíla jako výkonná umělkyně. Mnohé technické zásady klavírní výuky převzala od svého otce Friedricha Wiecka, ke kterému si navzdory neshodám, které mezi nimi vznikly v osobní rovině, zanechala hluboký profesní obdiv a respekt. Ve výuce navíc čerpala ze svých vlastních letitých zkušeností na koncertních pódíích. Svým studentům radila z pozice technicky svrchované virtuosky, která byla známá svým hlubokým respektem k hudebnímu zápisu a pro ni charakteristickým krásným plným zpěvným tónem.

7 Klavírní metodika Friedricha Wiecka

„Jako psycholog, myslitel, člověk a učitel jsem vždy usiloval o všestranný rozvoj. Byl jsem v mnoha směrech zaujat uměním zpěvu na nástroj a považuji ho za nepostradatelný základ krásné a kultivované hry na klavír. Nikdy jsem nehybně nestál, každý den jsem se sám učil jak učit a vždy jsem hledal cesty, jak se zlepšit. Směr mojí výuky byl dán založením každého žáka - s každým žákem a na každé hodině jsem se prezentoval s odlišnou maskou. Nikdy jsem nebyl ten, který v učení drží konvence, nikdy jsem se nechoval jako pedant s pevnými ideami a názory.“⁸⁸

Friedrich Wieck – Klavier und Gesang, 1853

Friedrich Wieck byl jedním z nejúspěšnějších hudebních pedagogů své doby. Vzděláním teolog, prvním zaměstnáním domácí učitel se k hudebnímu vzdělání dostával postupně. Díky svému pedagogickému talentu a zčásti také kvůli svým nenaplněným hudebním ambicím a velké touhy proniknout do hudebního světa se mu podařilo vychovat mnoho úspěšných žáků.

Wieckův postoj ke klavírnímu vyučování byl vysoce muzikální a ukazuje na jeho hluboké pochopení celistvosti tohoto procesu. Filosofii své výuky vyjádřil ve své knize *Klavier und Gesang* (Lipsko: Leuckart, 1878). Většina kapitol je psána formou dialogů, jiné jsou napsány formou dopisů či přednášek. Samotný název knihy ukazuje na Wieckovo hluboké zaujetí zpěvností klavírní hry – nejvýznamnějšího aspektu jeho metodiky. Všichni Wieckovi žáci měli doporučeno studovat společně s hrou na klavír také zpěv, který mu byl ideálem ve vedení melodické linky. Clara Schumannová vzpomínala na své studium zpěvu u Johanna Aloyse Miksche, později vyučoval zpěv své žáky sám Friedrich Wieck.

Clara Schumannová nikdy systematicky nepopsala metodiku výuky svého otce, vyjádřila se o ní pouze v tom smyslu, že se obzvlášť zaměřoval na rovnocennost úhozu a na pěstování citlivosti v užívání pedálu. Dílo, které dnešním hudebním pedagogům poodhaluje klíč k Wieckově metodice, vydala Wieckova dcera z druhého manželství

⁸⁸ WIECK, Friedrich. *Klavier und Gesang: Didaktisches und Polemisches; mit einem Anhang von Aforismen aus Wieck's Tagebuch*. 3. verm. Aufl. Leipzig: Leuckart, 1878, 195 s.
Přeloženo z anglické verze dostupné z: <http://imslp.nl/imglnks/usimg/f/f3/IMSLP339924-PMLP196250-cu31924022478303.pdf>

Marie Wieck. Jedná se o *Pianoforte Studien* (Leipzig: Peters, 1875)⁸⁹. V předmluvě tohoto vydání Marie Wieck píše, že se v žádné jiné klavírní škole nesetkala s takovýmto druhem rytmických cvičení, které jsou zároveň spojeny s prvními základy hudební teorie. Tato cvičení jsou zaměřena na získání jemného úhozu, pěstují hru z paměti a dovednost transpozice. Další knihu, která vypovídá o Wieckově metodice vydal Wieckův syn Alwin. Jedná se o *Materialien zu Friedrich Wieck's Pianoforte-Methodik* (Berlin: Simrock, 1875)⁹⁰. Obě knihy jsou bezpochyby autentickým záznamem Wieckovy pedagogické práce.

Kdybychom se chtěli pokusit popsat metodu klavírního vyučování Friedricha Wiecka konkrétněji, můžeme shrnout pouze základní rysy jeho výuky. Výuka začínala ideálně v šesti letech. Pro zažití správných návyků v počátcích výuky požadoval, aby žáci chodili na hodinu alespoň třikrát týdně. Věřil v důležitost dobré nálady a nezbytného humoru při hodinách. Žáci byli nejprve vedeni ke hře podle sluchu, aby se mohli dostatečně soustředit na tvoření kvalitního tónu. V počátcích klavírní výuky se hrály písně a známé melodie podle sluchu, později také stupnice a kadence (tóninový sled T, S a D) ve všech tóninách. To vše žáci ovládali ještě před tím, než začali číst noty. Později byli vedeni k tomu, aby cvičili obraty akordů a dominantních septakordů ve všech tóninách, které používali v improvizacích a při skládání svých vlastních drobných skladeb. Umění improvizace byla dovednost, která k výuce klavírní hry neodmyslitelně patřila. Wieckovo vyučování bylo velice variabilní, postup a posloupnost jednotlivých požadavků volil na míru každého žáka individuálně. Pro své žáky komponoval technická cvičení vzestupné obtížnosti tak, aby mohl každý dosáhnout svého nejvyššího potenciálu.

Wieck vedl své žáky k tomu, aby cvičili každý den, ale pouze v době, kdy byla jejich mysl svěží. Nebyl zastáncem mnohahodinového cvičení, tvrdil, že i deset minut kvalitního cvičení může být efektivní, když žák cvičí častěji a každou minutu využije s plným soustředěním. Přirozenou muzikalitu svých žáků rozvíjel pravidelným

⁸⁹ WIECK, Friedrich. *Pianoforte Studien*. Leipzig: C. F. Peters, 1875. Dostupné také z: http://imslp.nl/imglnks/usimg/c/cc/IMSLP10128-Wieck_Frederic_Piano_Studies.pdf

⁹⁰ WIECK, Alwin. *Materialien zu Friedrich Wieck's Pianoforte-Methodik*. Berlin: Simrock, 1875. Dostupné také z: http://digital.bib-bvb.de/webclient/DeliveryManager?custom_att_2=simple_viewer&pid=226723

poslechem kvalitní hudby a dbal na každodenní procházky do přírody, které žákům utužovaly fyzické i psychické zdraví.

Způsob výuky Friedricha Wiecka se neustále vyvíjel. V mnohých aspektech se nechal inspirovat významnými pedagogy své doby. Od Bernharda Logiera například převzal model skupinové výuky žáků na různých úrovních klavíristického vývoje a zdatnosti, kdy se mladší žáci učili od svých starších a zkušenějších spolužáků. Upravoval pro ně mnohé skladby tak, aby začátečníci hráli hlavní téma a starší žáci je buď doprovázeli, nebo hráli na toto téma variace. Stejně jako Logier včleňoval i Wieck od počátků výuky do hodin klavírní hry hudební teorii a základy harmonie, aby vychovával poučené muzikanty, kteří rozumí svému řemeslu. Mnohé tyto aspekty klavírní výuky můžeme dodnes považovat za inspirativní.⁹¹

⁹¹ Logierova klavírní metodika je dnešním pedagogům nechvalně známá především používáním speciální pomůcky – tzv. chioplastu, zařízení umístěného nad klaviaturou, které drželo (ve své podstatě nutilo držet) ruku, zápěstí i prsty ve správné poloze. Tohoto zařízení Friedrich Wieck ve své výuce nepoužíval.

8 Pedagogické zásady Clary Schumannové

Odborná hudební veřejnost se s velkou zvědavostí zajímala o pedagogické metody věhlasné klavíristky Clary Schumannové. Mnozí její studenti z Anglie, kde byla Clara Schumannová díky svým častým koncertním cestám opravdovou ikonou, byli tázáni na průběh vyučování v anglických novinách či hudebních časopisech. Odtud pochází autentické zdroje informací o metodách výuky „Madamme Schumann“. Studentka Marie Fromm popsala: *„K nejpodstatnějším základům její výuky patřilo, že při hře musí být celá horní končetina zcela volná, ani jediný sval v paži, předloktí ani v zápěstí napjatý či křečovitý, volnost je nutné zachovat i v dlaňových kloubech, veškerá síla a intenzita pochází ze zádočných svalů.“*⁹²

Ačkoli (na rozdíl od svého otce) netrvala na tom, aby její studenti navštěvovali hodiny zpěvu, snažila se jim předat své umění zpěvného tónu jiným způsobem, nejčastěji vlastním příkladem. Učila své studenty určitým způsobem „hladit“ klávesy, aby vzniklo zpěvné espressivní legato. Její studenti vzpomínají, že *„nic nikdy neznělo pod jejíma rukama tvrdě a ošklivě.“*⁹³

Umělecký postoj Clary Schumannové byl často charakterizován slovem „werktreu“ – snažila se být věrna zápisu a v co největší míře respektovat záměr skladatele. Dcera Eugenie vzpomíná na její poznámku: *„Myslíš, že by si Beethoven dělal starosti s vypisováním tak detailního zápisu – všechny tečky, obloučky, tady čtvrté noty, tam osminové, kdyby myslel, že to má být jinak?“*⁹⁴ Další ze studentek Fanny Davies vzpomíná na větu Clary Schumannové: *„Hraj, co je napsáno, hraj to tak, jak je napsáno. Všechno to tam stojí.“*⁹⁵

Clara Schumannová odmítala okázalost v jakékoli oblasti klavírní hry. Nebyla zastáncem přehánění dynamiky, tempa a tempových změn, pedalizace, nebo jakýchkoli

⁹² v REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 286. ISBN 0801486378. Citováno z FROMM, Marie. Some Reminiscences of my Music Studies with Clara Schumann. *Musical Times*. 1932, (73).

⁹³ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 286. ISBN 0801486378.

⁹⁴ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 287. ISBN 0801486378.

⁹⁵ REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, [N.Y.]: Cornell University Press, 2001, s. 287. ISBN 0801486378.

jiných efektů, které by odvedly posluchače od čistoty interpretace. Dle jejího přesvědčení měla klavírní technika plně sloužit vyšším hudebním cílům a to se také odráželo v repertoáru, který prezentovala na svých koncertech a který vybírala svým žákům. Byla to i s odstupem času vždy díla skutečné hudební kvality.

Studentka Adelina de Lara vzpomíná na další důležitý aspekt výuky Clary Schumannové. Klavír vnímala jako orchestr a požadovala od svých studentů, aby si do detailu promysleli každou drobnou frázi a pokusili si představit, jakému nástroji by mohla být svěřena. Často jim radila, aby se skladbu učili také bez klavíru, který má omezenou zvukovou barevnost.

Svým pedagogickým působením předávala Clara Schumannová dalším generacím klavíristů svůj cenný umělecký postoj, ke kterému dospěla dlouhou aktivní koncertní činností, během níž byla v přímém kontaktu s největšími hudebními osobnostmi své doby. Tento postoj korespondoval s jejím odhodláním mít vysoké ideály, zároveň být svědomitý k zápisu a nade vše ctít záměr skladatele. To byl její pedagogický odkaz do budoucna.

8.1 Významní studenti Clary Schumannové

FANNY DAVIES (1861 – 1934)

Fanny Davies patřila k nejvýznamnějším studentkám Clary Schumannové. Pocházela z Anglie (narozena v Guernsey). Na klavír se učila nejprve soukromě v Birminghamu, odkud v roce 1882 odešla studovat na Lipskou konzervatoř ke Carlu Reineckemu. Od podzimu roku 1883 se stala studentkou Clary Schumannové na konzervatoři ve Frankfurtu nad Mohanem. Fanny Davies se stala uznávanou koncertní klavíristkou, s velkým úspěchem koncertovala po celé Evropě (Španělsko, Maďarsko, Německo, Rakousko, Francie a Itálie). Koncertní turné jí zavedly také do Prahy (v roce 1920 a 1922). Stala se vyhledávanou interpretkou skladeb německého klasicismu a romantismu (L. van Beethoven, R. Schumann, J. Brahms), ale byla také jednou z prvních interpretek děl C. Debussyho a A. Skrjabin. Mezi lety 1928 a 1930 pořídila několik nahrávek Schumannových děl - *Koncert pro klavír a orchestr a moll op. 54*, *Dětské scény op. 15* a *Tance Davidovců op. 6*. Tyto nahrávky

jsou pro dnešní klavíristy velmi cenné, jelikož představují interpretační názor přímé „schumannovské tradice“.⁹⁶

ILONA EIBENSCHÜTZ (1873 – 1967)

Ilona Eibenschütz patřila ve své době k nejznámějším studentkám Clary Schumannové. Narodila se v Budapešti a již jako malé děvče vystoupila v Rusku, Německu, Dánsku, Finsku a Norsku. Ve třídě Clary Schumannové ve Frankfurtu nad Mohanem začala studovat ve svých třinácti letech od roku 1886 do roku 1890. Na začátku její koncertní kariéry jí Clara napsala uváděcí dopisy pro známé dirigenty, mecenáše a bohaté přátele. Po absolvování studia Ilona udržovala s Clarou Schumannovou bohatou korespondenci. Z dopisů, které se zachovaly, je patrné, že se Clara snažila držet ochrannou ruku nad mnoha oblastmi jejího života. V dopisech se zajímala o Ilonino zdraví, radila jí v otázkách volby vhodného repertoáru, ale i v praktických věcech jako byly adekvátní platby za koncerty.

V době studií u Clary Schumannové byla Ilona představena J. Brahmovi. Vzniklo mezi nimi celoživotní přátelství. V létě roku 1893 Brahms před Ilonou soukromě premiéroval své *Klavierstücke op. 118* a *op. 119*. O mnoho let později popsala v *The Musical Times* jeho hru slovy: „Jeho hra připomínala spíše improvizaci, hrál srdcem i duší, někdy si při hře sám pro sebe hučel a zapomínal na vše kolem sebe. Jeho hra byla velkolepá a vznešená, stejně jako jsou jeho skladby.“⁹⁷ Ilona se stala ve své době jednou z nejuznávanějších klavírních virtuosek a respektovanou interpretkou Brahmovy hudby. V roce 1894 premiérovala v Londýně skladby z opusů 118 a 119. V roce 1902 se provdala a koncertní podia opustila. Z roku 1950 a 1962 pocházejí některé její soukromé nahrávky, které zachycují hodnotnou samotným

⁹⁶ Fanny Davies plays Schumann Concerto in A minor Op. 54 [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=CB9zQVjh8CQ>. Fanny Davies plays Schumann Kinderszenen (1/2) [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=4ETFnpof3Xc>, Schumann Davidsbundler Pt 1 No's 1-12 Davies Rec 1930.wmv [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=vb3UaoV22jg>

⁹⁷ DERENBURG, Mrs. Carl (aka Ilona Eibenschütz). My Recollections of Brahms. *The Musical Times*. 1926, 67(101). Dostupné také z: https://en.wikipedia.org/wiki/Ilona_Eibensch%C3%BCtz

autorem ovlivněnou interpretaci Brahmových skladeb. V roce 1952 poskytla Ilona Eibenschütz pro televizi BBC rozhovor obsahující vzpomínky na Johanna Brahmsa.⁹⁸

CARL FRIEDBERG (1872 – 1955)

Carl Friedberg se narodil v Bingen (Německo). U Clary Schumannové na Dr. Hoch's Konservatoriu ve Frankfurtu nad Mohanem studoval mezi lety 1883 a 1887. Od svých jednadvaceti let zde začal sám pedagogicky působit a to až do roku 1904. Poté se stal profesorem klavírní hry na Konzervatoři v Kolíně nad Rýnem a od roku 1906 působil také jako dirigent. Počínaje rokem 1916 začal vyučovat v New Yorku na Institutu hudebního umění (Institute of Musical Art, později Juilliard School of Music), kde působil až do roku 1946. Během své dlouhé pedagogické kariéry vychoval mnoho vynikajících pianistů (William Masselos, Elly Ney, Erwin Schulhoff, Yaltah Menuhin). Velmi významná byla jeho dlouhá koncertní kariéra. Byl uznávaným sólovým interpretem především Schumannovy a Brahmovy hudby a vyhledávaným komorním hráčem.

Svou činností na mnoha polích hudebního světa předával dál ideály, které převzal od Clary Schumannové. Zásadní význam přikládal zpěvnosti klavírní hry, espressivnímu zvuku, byl vyhlášený svým velmi jemným pianissimem, zpěvným legatem a kultivovaným užitím pedálu. Carl Friedberg se po celý svůj život vyhýbal nahrávacím zařízením, nebyl zastáncem hudebních záznamů, které navždy uchovávají určitou definitivní interpretaci. Na jaře roku 1953 ve svých jednaosmdesáti letech (dva roky před svou smrtí) se rozhodl pořídit nahrávku Schumannových *Symfonických etud op. 13* a *Romance op. 28 č. 2*.⁹⁹ Dochovaly se i některé živé nahrávky skladeb, které byly pořízeny na recitálech na Juilliard School v letech 1949 a 1951.

⁹⁸ Ilona Eibenschütz talks and plays: *Reminiscences of Brahms (1952)* [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=mLGIRHCPqN4>

⁹⁹ Carl Friedberg (1872-1955): *Schumann - Symphonic Etudes op.13 (Theme & Etudes 1-5) (1 of 3)* [online]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=f-STys_ZFxQ&spfreload=10

ADELINA DE LARA (1872 – 1961)

Adelina de Lara pocházela z Anglie (nar. v Carlisle), kde ji jako talentovanou mladou klavíristku objevila Fanny Davies - absolventka Clary Schumannové. Ta jí připravila ke studiím u Clary Schumannové na Dr. Hoch's Konservatoriu, kam v roce 1886 nastoupila. Během svých studií byla seznámena s Johannesem Brahmem, se kterým se přátelila a který jí příležitostně také vyučoval. Po ukončení studií se vrátila do Anglie, kde zahájila dlouhou a velmi úspěšnou koncertní kariéru, během níž zavítala také do Austrálie, USA či Jižní Afriky. Clara Schumannová jí považovala za svou nejlepší studentku, cenila si jejího hlubokého citu, brilantní techniky, zvukného a zpěvného tónu, plastické hry a zřetelného frázování.

Adelina de Lara byla celoživotní vášnivou propagátorkou hudby Roberta Schumanna. Dochovaly se její nahrávky *Karnevalu op. 9* a *Dětských scén op. 15* z padesátých let 20. století.¹⁰⁰ Ve svých téměř osmdesáti letech se s námi podělila o interpretaci prostou všech virtuosních exhibic, hluboce procítěnou a zvukově bohatě diferencovanou. Naprosto nevšedním zážitkem je její vyprávění o hodinách u Clary Schumannové.¹⁰¹ Jde o historický dokument mimořádného významu. Také ona sama po celý život předávala své umění mladé generaci a vychovala mnoho vynikajících klavíristů, mezi mnohými například Eileen Joyce (1908 – 1991).

¹⁰⁰ *Adelina de Lara plays Schumann Carnival op. 9* [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=SGqqB-iVaRc>

¹⁰¹ *Adelina De Lara - "Clara Schumann and her teaching" - Reminiscences and Examples* [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=j0H0P6094-8>

9 Závěr

Zamyslím – li se nyní v závěru psaní své práce nad životem a odkazem jedné z největších umělkyní devatenáctého století Clary Schumannové, zní mi v uších jedna věta, která, jakkoli se zdá být obyčejná, zvláštním způsobem mi tuto neobyčejnou ženu vystihuje. „*Štěstí je, když člověk může splnit svou povinnost*“ napsala své dceři Eugenii do dívčí internátní školy v Rödelheimu, když jí chtěla utěšit v tamních přísných poměrech. Zdá se mi, že touto obyčejnou větou žila Clara Schumannová po celý svůj život. Počáteční povinnost plnit u klavíru úkoly svého přísného otce Friechricha Wiecka se později transformovala v její poslání (tedy v jakousi vyšší povinnost) propagovat svým uměním díla manžela Roberta Schumanna - skrze svou slávu proslavit i jeho. Jako žena a matka cítila povinnost zajistit své děti a pomoci jim proměnit se v muže a ženy hodné svého otce. Díky nikdy nekončícím povinnostem spojených s její profesní drahou koncertní umělkyně, překlenula všechny tragické události, které jí v životě potkaly. Ve výsledku tato její nekomplikovaná životní filosofie, kterou však naplňovala s nesmírnou houževnatostí a vytrvalostí, přinesla v klavírním umění plody zcela neobyčejné, jejichž význam můžeme pojmenovat ještě dnes - a o těch byla a je tato práce.

10 Seznam použitých informačních zdrojů

Knihy:

ADLOVÁ, Věra. *Jarní symfonie*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1973, 220 s.

LAUX, Karl. *Schumann*. Bratislava: OPUS, 1986, 241 s.

LÉPRONT, Catherine. *Clara Schumannová - život pro čtyři ruce*. 1. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995, 236 s. ISBN 80-202-0590-X.

REICH, Nancy B. *Clara Schumann: the artist and the woman*. Rev. ed. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2001, 385 s. ISBN 08-014-8637-8.

SCHUMANN, Eugenie. *The Schumanns and Johannes Brahms: The Memoirs of Eugenie Schumann*. New York: Dial, 1927.

SCHUMANN, Robert. *Schumann o hudbě a hudebnících*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960.

SCHUMANN, Robert a Clara SCHUMANN. *Briefe einer Liebe*. Königstein: Athenäum, 1982, 365 s. ISBN 37-610-8254-1.

SMOLKA, Jaroslav. *Dějiny hudby*. Vyd. 1. Brno: TOGGA agency, 2001, 657 s. ISBN 80-902912-0-1.

STEPHENSON, Kurt. *Clara Schumann*. Bonn/Bad Godesberg: Inter Nationes, 1969.

SUBERCASEAUX, Elizabeth. *Robert Schumann: hudba pro Kláru*. 1. vyd. Praha: Metafora, 2015, 350 s. ISBN 978-80-7359-433-6.

SÝKORA, Václav Jan. *Robert Schumann*. Praha: Supraphon, 1967.

SÝKORA, Václav Jan. *Dějiny klavírního umění II.: Dějiny hry a pedagogiky*. 2. vyd. Netolice: Jiří Churáček - Jc-Audio, 2010. ISBN 978-80-87132-13-5.

SÝKORA, Václav Jan. *Dějiny klavírního umění III.: Dějiny klavírní literatury*. Netolice: Jiří Churáček - Jc-Audio, 2010. ISBN 978-80-87132-14-2.

Akademické práce:

ŠANDEROVÁ, Jitka. *Robert Schumann a jeho klavírní cykly z let 1845 - 1850*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.

Internetové zdroje:

<http://www.schumann-portal.de>

<http://musicandhistory.com/music-and-history-by-the-year>

<http://www.youtube.com>

<http://www.imslp.org>

<http://www.nytimes.com/1987/04/26/arts/clara-schumann-and-her-pupils.html>

<http://www.forte-piano-pianissimo.com>

Partitury:

BRAHMS, Johannes: *Klavier – Werke*. Leipzig: C. F. Peters.

SCHUMANN, Clara: *Romantische Klaviermusik. Heft 1, 2*. Heidelberg: Süddeutscher Musikverlag. 1967.

SCHUMANN, Robert: *Klavier – Werke*. Leipzig: Edition Breitkopf. 1890.

Nahrávky:

BEENHOUWER, Jozef. *Clara Schumann: Complete Piano Works*. 2001.

Dostupné také z: <https://www.youtube.com/watch?v=K7g-VeD2kkU>

GRUTZMANN, Suzanne. *Clara Schumann: The complete works for piano solo*. 1995.

Dostupné také z: <http://www.classicalarchives.com/album/881488706550.html>

11 Seznam příloh

Příloha 1 – Skladatelské dílo Clary Wieckové Schumannové

Příloha 2 – Obrazová příloha

Příloha 1: Skladatelské dílo Clary Wieckové Schumannové

A. Dílo s opusovými čísly (originální názvy):

- Op. 1: Quatre Polonaises (1829-30)
- Op. 2: Caprices en forme de Valse (1831-32)
- Op. 3: Romance variée (1831-33)
- Op. 4: Valses romantiques (1835)
- Op. 5: Quatre Pièces Caractéristiques (1833-36)
- Op. 6: Soirées Musicales (1834-36)
- Op. 7: Premier Concert / Koncert pro klavír a orchestr a moll (1833-36)
- Op. 8: Variations de Concert sur la „Cavatine du Pirate“ de Bellini (1837)
- Op. 9: Souvenir de Vienne, Impromptu pour le Pianoforte (1838)
- Op. 10: Scherzo pour le Pianoforte (1838)
- Op. 11: Trois Romances pour le Piano (1838-39)
- Op. 12: Zwölf Gedichte aus F. Rückert's Liebesfrühling für Gesang und Pianoforte (1841)
- Op. 13: Sechs Lieder mit Begleitung des Pianoforte (1840-43)
- Op. 14: Deuxième Scherzo pour le Pianoforte in C minor (1841)
- Op. 15: Quatre Pièces fugitives for Piano (1841-44)
- Op. 16: Drei Praeludien und Fugen für das Pianoforte (1845)
- Op. 17: Trio für Pianoforte, Violine und Violoncello (1846)
- Op. 18: (neobsazen)
- Op. 19: (neobsazen)
- Op. 20: Variationen für das Pianoforte über ein Thema von Robert Schumann (1853)
- Op. 21: Drei Romanzen für Pianoforte (1853-55)
- Op. 22: Drei Romanzen für Pianoforte und Violine (1853)
- Op. 23: Sechs Lieder aus Jucunde für eine Singstimme mit Begleitung des Pianoforte (1853)

B. Dílo bez opusových čísel

VOKÁLNÍ DÍLA:

- Der Abendstern (1830-33)
- Walzer (1833)
- Am Strande (1840)
- Volkslied (1840)
- Die gute Nacht (1841)
- Lorelei (1843)
- Oh Weh des Scheidens (1843)
- Mein Stern (1846)
- Beim Abschied (1846)
- Das Veilchen (1853)
- Drei Gemischte Chöre (1848)

KLAVÍRNÍ DÍLA:

- Etude As dur (1831-32)
- Sonate für Klavier g moll (1841-42)
- Impromptu E dur (1844)
- Three Fugues on Themes of Sebastian Bach (1845)
- Praeludium und Fuga fis moll (1845)
- Praeludium f moll (1845)
- Konzertsatz für Klavier und Orchester f moll (1847)
- Romanze a moll (1853)
- Romanze b moll (1856)
- March Es dur (1879)
- Praeludien und Vorspiele (1895)
- Kadence k Beethovenovu Koncertu G dur op. 58 (1846)
- Kadence k Beethovenovu Koncertu c moll op. 37 (1868)
- Kadence k Mozartovu Koncertu d moll K. 466 (rok není znám)

Příloha 2: Obrazová příloha

Obrázek 1: Clara Wiecková, 15 let
(litografie, Julius Giere, Hannover 1835)

Obrázek 2: Clara Wiecková, 17 let
(kresba, Elwine von Leyser, Maxen 1836)

Obrázek 3: Clara Schumannová s dcerou Marií
(fotografie z roku 1844)

Obrázek 4: Clara Schumannová a Robert Schumann
(litografie, E. Kaiser, Vídeň 1847)

Obrázek 5: Potomci Clary Schumannové:
Ludwig, Felix, Ferdinand, Eugenie, Marie a Elise
(fotografie z roku 1855)

Obrázek 6: Potomci Clary Schumannové:
Felix, Elise, Julie, Marie a Eugenie
(fotografie z roku 1860)

Obrázek 7: Clara Schumannová, 41 let (fotografie z roku 1860)

Obrázek 8: Marie Schumann, dcera, 30 let

Obrázek 9: Elise Schumann, dcera, 30 let

Obrázek 10: Julie Schumann, dcera, 21 let

Obrázek 11: Ludwig Schumann, syn, 16 let

Obrázek 12: Ferdinand Schumann, syn, 35 let

Obrázek 13: Eugenie Schumann, dcera, 20 let

Obrázek 14: Felix Schumann, syn, 18 let

Obrázek 15: Clara Schumannová, 68 let

Obrázek 16: Clara Schumannová, 74 let